

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Факультет міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу
Кафедра туристичного бізнесу

**Дипломна робота
спеціаліста**

на тему:

**ОЦІНКА МОЖЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ
ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
У ВИСОКОПІЛЬСЬКОМУ РАЙОНІ
ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Виконав: студент 5-го курсу, група УТ-52,
спеціальність 7.14010301 – туризмознавство
Петров В.С.

Керівник: к.е.н., доцент Грицак Ю.П.
Рецензент: к.г.н., доцент Кулешова Г.О.

Харків – 2013 рік

ЗМІСТ

Вступ	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи дослідження	
туристичного потенціалу території.....	5
1.1. Поняття туристичні ресурси і туристичний потенціал	5
1.2. Складові елементи туристичного потенціалу	13
1.3. Види і методи оцінки туристичного потенціалу території.....	18
РОЗДІЛ 2. Туристичні ресурси Високопільського району	30
2.1. Загальні відомості про район	30
2.2. Природні та природно-антропогенні ресурси.....	34
2.3. Історико-культурні й інфраструктурні ресурси.....	40
2.4. Територіальне розташування туристичних об'єктів	44
РОЗДІЛ 3. Сучасний стан і напрями розвитку	
туристичного бізнесу у Високопільському районі	48
3.1. Сучасний стан туристичної галузі.....	48
3.2. Необхідність створення місцевої програми розвитку туризму.....	54
3.3. Першочергові заходи для розвитку туристичного бізнесу	59
РОЗДІЛ 4. Охорона праці та безпека життєдіяльності	
в надзвичайних ситуаціях	67
Висновки	75
Список використаних джерел.....	81
Додатки.....	86

ВСТУП

Туристичний бізнес можна справедливо вважати бізнесом XXI століття, тому що він є одним з найбільш динамічним і прибутковим серед усіх галузей світового господарства. Туристична діяльність безпосередньо впливає на близько 40 галузей економіки і 10-15% працездатного населення будь-якої країни. Це інтегруюча галузь, яка об'єднує навколо себе багато супутніх галузей, таких як пасажирські перевезення (авіа, авто та морські), сфера побутових послуг (готелі, ресторани, пральні, розважальні заклади тощо), виробництво сувенірів та багато інших. Тому пошук передумов зростання туристичної індустрії є актуальною проблемою.

Виходячи зі стратегічних завдань розвитку галузі, актуальною і практично значущою проблемою є теоретичне осмислення стратегії розвитку повсюдного розвитку туризму і туристичної діяльності. Тому вивчення особливостей і потенціалів нових місць туристичного призначення на сьогодення є однією з найактуальніших проблем в туристичній галузі.

Аналіз та оцінка туристичного потенціалу регіонів України надзвичайно важлива в наш час. Точна оцінка потенціалу та його правильне використання може суттєво вплинути на розвиток територій, сприяти підвищенню їхнього іміджу і привабливості, успішно витримати конкуренцію серед регіонів за приток туристів.

Стратегічною місією розвитку сільського туризму є комплексний соціально-економічний розвиток сільських територій, боротьба з бідністю, вирішенню основних соціальних проблем сіла, а також формування комплексного туристичного продукту.

Об'єктом дослідження є рядовий сільськогосподарський район – Високопільський Херсонської області, в якому пройшла юність автора. Бажано було дізнатися, чи є у рідного району яка-небудь перспектива в туристичному бізнесі, чи її немає.

Предметом дослідження є стан туристичної діяльності в районі, яка на даний час фактично не відповідає сучасним вимогам і очікуванням, тобто практично відсутня.

Метою дослідження є оцінка можливостей подальшого розвитку в районі туристичної діяльності.

Відповідно до поставленої мети в роботі вирішуються наступні задачі:

- визначити поняття та складові елементи туристичного потенціалу території, дослідити методи його дослідження й оцінювання;
- зібрати і проаналізувати дані про туристсько-рекреаційні ресурси Високопільського району;
- надати оцінку туристичного потенціалу досліджуваного об'єкта;
- проаналізувати сучасний туристичної діяльності у Високопільському районі;
- скласти конкретні пропозиції щодо підвищення та покращення стану туристичної роботи у районі.

Ступінь вивченості даної проблеми в часті теорії досить висока. Серед науковців, що займаються дослідженнями з даної проблеми можна відзначити Бейдика О.О., Блохіна Ю.І., Богданова Ю.В., Веденина Ю.А., Волкова В.С., Біржакова М.Б., Дрогова І.А., Марініна М.М. та багато інших.

Методологічною базою дослідження служать роботи по туризму: Бейдика О.О., Квартальнова В.А, Кифяк В.Ф., Кравціва В.С., Грицака Ю.П., Парфіненка А.Ю., Стафійчука В.І., Фоменко Н.В. та інших.

Інформаційною базою для дослідження слугували матеріали Державного комітету статистики України та Управління культури і туризму Херсонської обласної державної адміністрації, науково-методичні й інформаційні публікації в періодичній пресі, матеріали науково-практичних конференцій, дані з мережі Інтернет.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків; містить 96 сторінок тексту, 8 таблиць, 5 рисунків, додаток, список джерел із 71 найменування літератури та електронних публікацій.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЇ

1.1. Поняття туристичні ресурси і туристичний потенціал

Туристична діяльність, як головна форма рекреації, належить до видів суспільної практики з яскраво вираженою ресурсною орієнтацією. Морські узбережжя із комфортними погодно-кліматичними умовами, гірські та приозерні ландшафти, мінеральні та термальні води, лікувальні грязі, пам'ятки історії та культури стали тим підґрунтям, на якому здавна базується активний відпочинок людини і сформувалася потужна галузь нематеріального виробництва – індустрія туризму.

До туристичних ресурсів можна віднести все, що може бути використано для задоволення потреб туристів. Це можуть бути об'єкти та явища природного й антропогенного походження, що використовуються для відновлення життєвих сил людини та задоволення її соціальних потреб і впливають на територіальну організацію туристичної діяльності, формування територіальних туристичних комплексів, їх спеціалізацію та економічну ефективність.

Туристичні ресурси – сукупність природних і соціально-культурних комплексів та їх елементів, що сприяють задоволенню фізіологічних та соціальних потреб людини, відновленню її працездатності і які при сучасній та перспективній структурі рекреаційних потреб і техніко-економічних можливостях, використовуються для прямого й опосередкованого споживання та виробництва туристичного продукту [29].

У структурі туристичних ресурсів виділяють кілька складових: природну, соціально-культурну або суспільну, технологічну і подієву, які, у свою чергу, розділяються на ряд компонентів, що мають свою будову (див. рис. 1.1). Природні та суспільні ресурси формують групу «матеріальні туристичні ресурси», події і більшість технологічних (інформаційні, рекламні та інноваційні) об'єднуються у групу «нематеріальні туристичні ресурси».

Природні, суспільні і подієві туристичні ресурси – основа виникнення окремих видів туризму. Наприклад, природні ресурси стали підґрунтям для розвитку лікувально-оздоровчого, екологічного, спортивного, екстремального і багатьох інших видів туризму та відпочинку: подієві – для фестивального, ділового, фан-туризму та ін., суспільні – для релігійного, археологічного, пізнавального туризму тощо. Технологічні ресурси мають дещо інше призначення. Вони сприяють інтенсифікації туристичних процесів, формують механізми реалізації туристичного продукту, створюють передумови для трансформації природних і суспільно-історичних комплексів у ранг ресурсів. У більшості випадків спостерігається комплексний вплив ресурсів різного генезису на туристичний процес [37].

Рис. 1.1. Структура туристичних ресурсів

При залученні природних, суспільних і подієвих ресурсів до використання у туристично-рекреаційній діяльності спрацьовує закон «найвищого гатунку» або «абсолютних переваг», при якому перехід

природних і суспільно-історичних комплексів, явищ та подій у розряд рекреаційно-туристичних ресурсів відбувається за такою схемою [32]:

- природні, суспільно-історичні комплекси та події існують як природні й антропогенні утворення, прояви суспільного життя, які, через відсутність попиту, не мають характеру туристичних ресурсів (наприклад: природний пляж як геоморфологічний елемент морського берега, монастир як елемент сакральної системи, спортивні змагання як складова фізичної культури);

- виникнення рекреаційно-туристичного попиту вимагає вивчення можливостей використання й оцінки природних, суспільно-історичних комплексів та подій (у нашому прикладі природний пляж оцінюється з точки зору якості пляжно-купального відпочинку, монастир – як загальнокультурна і духовна цінність, спортивне змагання – з позиції якості видовища та його привабливості);

- у силу дії суспільних потреб і вкладання капіталу, до використання в рекреаційно-туристичній діяльності залучаються найвищі за ґатунком (абсолютно переважаючі) природні, суспільно-історичні комплекси та події, які стають ресурсами (пляж перетворюється на природний об'єкт, який задовольняє потребу в активному відпочинку, прийомі сонячних ванн на морському узбережжі, монастир стає місцем паломництва й екскурсійного відвідування, спортивне змагання – місцем реалізації окремих соціальних потреб; при цьому, насамперед, залучаються об'єкти та явища із найкращим співвідношення якості, видовищності, близькості до споживача і транспортної доступності);

- збільшення обсягів рекреаційно-туристичного попиту призводить до переходу гірших за якістю та властивостями подій, природних і соціально-культурних комплексів у клас ресурсів; покращується якість природних і створюються штучні пляжі, підводяться дороги і реставруються занедбані монастирі, організовуються екскурсійні тури до важкодоступних святинь, організовується більша кількість спортивних змагань меншого масштабу.

Найбільш важливими кількісними та якісними характеристиками туристичних ресурсів є [39]:

- обсяг запасів (дебіт джерел мінеральних вод, екскурсійний потенціал туристичних центрів і маршрутів), необхідний для визначення потенційної ємності туристичних комплексів, рівня освоєння, оптимізації техногенного й антропогенного навантаження;

- площа поширення (розміри водоносних горизонтів, пляжів, лісів, площа територій зі стійким сніговим покривом), яка дозволяє визначити потенційні рекреаційні угіддя, встановити межі санітарної охорони;

- період можливої експлуатації (тривалість сприятливого погодно-кліматичного періоду, купального чи лижного сезону), який визначає сезонність рекреаційних процесів і ритмічність туристичних потоків;

- територіальна зосередженість у місцях виникнення чи поширення, яка обумовлює тяжіння туристичної інфраструктури і туристичних потоків до місць їх концентрації;

- порівняно низька капіталомісткість і невисока вартість експлуатаційних затрат, що дозволяє досить швидко створювати інфраструктуру й отримувати соціальний та економічний ефект, а також самостійно використовувати окремі види ресурсів;

- багаторазовість використання при дотриманні норм раціонального природокористування і проведення заходів із рекультивації та благоустрою;

- універсальність, яка дозволяє використовувати один і той же ресурс для організації різних видів рекреаційно-туристичної діяльності;

- масовість, унікальність, інформативність і доступність, від яких залежить обсяг туристичних потоків і можливість створення інфраструктури;

- соціальність – незалежно від походження і використання, туристичні ресурси характеризуються «цільовим призначенням» – покращання соціальних параметрів у суспільстві.

У географії рекреації і туризму склалися кілька основних підходів до оцінювання туристичних ресурсів [40]:

- психолого-естетична оцінка, коли аналізується характер емоційної дії природного чи культурного середовища на туристів, оцінюється атрактивність (привабливість) природних і культурно-історичних об'єктів ;

– технологічна оцінка, яка дозволяє визначати придатність ресурсів для організації певних видів туризму на даному етапі розвитку продуктивних сил, оцінити можливість формування туристичних комплексів і визначити обсяг потенційних затрат;

– рентна або грошова оцінка, яка дозволяє визначати економічну ефективність використання природних ресурсів у туризмі у межах певних територій, регіонів, країн і порівнювати її з іншими формами господарського використання;

– медико-біологічна або фізіологічна оцінка, при якій з'ясовується ступінь комфортності природного середовища для організації певних видів рекреаційно-туристичної діяльності й оцінюється ймовірність проявів метеотропних реакцій організму людини і розвитку метеопатії;

– кадастрова оцінка, яка проводиться офіційними установами і містить систематизовані зведені відомості про території, призначені для організації туристичної діяльності, відпочинку і відновлення здоров'я людини. Кадастрова інформація доповнюється й іншими характеристиками, такими як оцінка ступенів складності маршрутів та їх доступністю для різних груп туристів, віддаленістю від головних промислових, транспортних, культурних центрів тощо;

– бальна оцінка, яка застосовується у тих випадках, коли будь-яке явище чи ресурс не піддається точному виміру, але є потреба хоча б у приблизному його оцінюванні, а також тоді, коли немає потреби в точному вимірі явища.

Отже, туристичні ресурси – категорія історична, змінна в часі, оскільки переінакшення структури й обсягу рекреаційних потреб суспільства призводить до залучення в рекреаційну і туристичну діяльність нових елементів природного і соціально-антропогенного характеру.

В процесі розвитку туризму обліку підлягає вся сукупність внутрішніх (ендогенних) і зовнішніх (екзогенних) чинників, що визначають пріоритети і перспективи розвитку туризму на даній території.

Група внутрішніх чинників, які безпосередньо визначають ефективність туризму, включає: рівень розвитку інфраструктури туризму; ступінь

готовності населення подорожувати у будь-який час роки; номенклатуру пропонованих населенню видів туризму і роботу з різними ринковими сегментами попиту; кадрове забезпечення туристського бізнесу; наявність структур, що оптимізують діяльність турфирм і забезпечують захист прав мандрівників.

До групи зовнішніх чинників входять:

1. Чинники, що визначають туристський потенціал регіону та його атрактивність:

- природно-географічні і кліматичні умови;
- історико-культурний потенціал;

2. Чинники, що побічно впливають на туризм, а саме:

- соціально-демографічні;
- соціально-економічні і політичні;
- науково-технічні чинники;
- соціально-культурні чинники.

Перераховані чинники можуть робити як позитивний, так і негативний вплив на розвиток туризму. Розвиток туризму можуть стримувати такі чинники, як економічні кризи, мілітаризація економіки, зростання зовнішньої заборгованості, політична нестабільність, зростання цін на предмети споживання, безробіття, страйки, криміногенна обстановка, фінансова нестабільність (інфляція, стагнація валют), скорочення об'ємів особистого споживання, неблагополуччя екологічної ситуації, посилювання візових формальностей і митних правил, зниження квот обміну валют і т. д.

У свою чергу, розвиток туризму в регіоні може позитивно позначатися на загальній економічній ситуації — за рахунок створення нових робочих місць, залучення в господарський оборот додаткових матеріальних ресурсів, будівництва нових об'єктів туризму, залучення інвесторів, збільшення товарообігу.

Визначення туристкою спеціалізації району залежить, перш за все, від провідної групи туристських ресурсів. По цьому критерію туристські райони можна підрозділити на природно-атрактивні; етнографічно атрактивні;

історико-культурно-атрактивні; економічно атрактивні; комплексно-атрактивні.

По «туристській спеціалізації» виділяють наступні типи районів:

- райони пізнавального або екскурсійного туризму;
- райони рекреаційного або оздоровчого туризму;
- райони наукового туризму;
- райони фестивального туризму (з його підрозділами);
- райони релігійного туризму;
- райони ностальгічного туризму;
- райони ділового туризму;
- райони сільського туризму;
- райони комплексного туризму [33].

Типологія, заснована на критеріях туристсько-рекреаційного потенціалу, включає:

– Міста, що сформувалися як рекреаційні центри через сприятливий клімат, наявність історико-культурних і природних об'єктів, що мають розвинену інфраструктуру і привертають мандрівників;

– Міста, що мають достатній туристсько-рекреаційний потенціал (об'єкти природно-культурної спадщини, сприятливий клімат і ін.), але що не є центрами масового туризму через слабку інфраструктуру і відсутність привабливого іміджу.

– Поселення, що володіють значним рекреаційним потенціалом, розвиток якого блокувався вираженою промисловою спрямованістю, але переживаючи економічну кризу через вичерпаність сировинних ресурсів, закриття підприємств і т.д.

– Міста, що мають певний туристсько-рекреаційний потенціал та виражену промислову орієнтацію.

– Поселення, виникнення яких пов'язане з явищами і об'єктами релігійно-культового характеру (храмами, монастирями, місцями, пов'язаними з життям релігійних діячів і т. п.).

– Нові міста, що виникли навколо підприємств і наукових установ, мають сприятливі природні умови і розвинену інфраструктуру.

– Міста або сільські поселення з агропромисловою або аграрною орієнтацією, що мають об'єктивну нагоду (клімат, екологію, інфраструктуру) для розвитку сільського, екологічного і ділового туризму [33].

Для визначення ефективності капіталовкладень і будівництво матеріальної бази туризму і оптимального використання туристських ресурсів застосовується інша класифікація туристських районів, яка включає:

1) райони, що мають в своєму розпорядженні величезних туристських ресурсами, в яких туризм повинен бути домінуючою галуззю регіональної економіки;

2) райони, що мають в своєму розпорядженні багатих туристських ресурсами, але в яких туризм повинен одержати розвиток нарівні з іншими галузями;

3) райони, що мають в своєму розпорядженні туристські ресурси, але в яких розвиток туризму залежатиме від розвитку інших галузей.

Концепція стійкого розвитку туризму була розроблена Всесвітнім союзом охорони природи. Ця концепція заснована на трьох принципах – екологічній, соціально-культурній і економічній стійкості.

Екологічна стійкість вимагає сумісності розвитку з підтримкою базових екологічних процесів, біологічної різноманітності і ресурсів регіону. Соціально-культурна стійкість припускає забезпечення збереження історико-культурних цінностей і місцевої самобутності. Економічна стійкість орієнтує на такі варіанти розвитку регіону, які забезпечують дбайливе відношення до місцевих ресурсів, дають можливість використовувати їх майбутнім поколінням. Стосовно туризму стійкий розвиток припускає поліпшення якості життя місцевого населення; збереження якості навколишнього середовища, що надає безпосередню дію як на місцеве населення, так і на туристів; забезпечення туристам умов перебування, відповідних міжнародним стандартам [38].

1.2. Складові елементи туристичного потенціалу

Туристичні ресурси території поділяються на природні та культурно-історичні.

1. До **природних ресурсів** включають: особливості ландшафту і клімату, наявність джерел лікувальних мінеральних вод, багатство і різноманіття рослинного і тваринного світу, природні можливості для занять спортом, мисливством, рибальством і т.д. При оцінюванні території для відпочинку послідовно оцінюються такі показники, як клімат, рослинність, водні ресурси, рельєф (табл. 1.1) [39].

Клімат. Сприятливі кліматичні умови: тепле літо і помірно холодна зима з стійким сніговим покривом або спекотне тривале літо і коротка тепла зима без стійкого снігового покриву. добрий – сприятливі кліматичні умови протягом 7-9 місяців: спекотне і сухе літо і м'яка зима зі стійким сніговим покривом. задовільний – сприятливі кліматичні умови протягом 3-6,5 місяця: прохолодне дощове літо і м'яка зима з нестійким сніговим покривом або спекотне засушливе літо і сувора зима. поганий – сприятливі кліматичні умови менше 3 місяців: спекотне засушливе літо і нестійка зима з незначним сніговим покривом або без нього. дуже поганий – сприятливі кліматичні умови протягом 1-2 місяців: коротке прохолодне літо і тривала зима або спекотне літо і безсніжна зима.

Рослинність. Лісові рекреаційні ресурси є однією з головних умов для визначення та формування рекреаційних зон. Важливе значення має ступінь благоустрою лісових територій, їхній видовий та віковий склад, продуктивність, загальна залісеність території Найкраща сухі соснові, широколистяні, хвойно-широколистяні ліси, а також змішані з домішками субтропічних видів. добра – сухі темнохвойні листяні, кедрові, дрібнолисті ліси. задовільна – частково заболочені темнохвойні, листяні і змішані ліси. погана – притундрові березові рідколісся, далекосхідні листяні ліси в поєднанні з болотними угрупованнями. дуже погана – заболочені ліси, арктичні і гірські лісотундри, ліси по болотах і невеликі лісові масиви серед лісогосподарських угідь

Таблиця 1.1

Показники оцінки природних рекреаційних ресурсів

	Клімат	Рельєф	Рослинність	Водні ресурси
Культурно - освітній	Освітленість, тривалість світлової частини доби, сумарна сонячна та ультрафіолетова радіація.	Особливості рельєфу, екзотичність, незвичність, унікальність, історична цінність, привабливість пейзажу.	Наявність заповідних територій, творів садово-паркового мистецтва, природно-антропогенних об'єктів історично-культурного значення, Естетичні функції лісів	Дія берегових мальовничих ландшафтів, зміна вражень, екзотичність та незвичайність акваторій, їх кількість та історичне значення.
Оздоровчो-лікувальний	Температура повітря, його вологість, швидкість вітру, хмарність, прозорість повітря, період геліотерапії, тривалість купально-пляжного періоду.	Характер рельєфу забезпечує рівень естетичності пейзажу, краєвиду.	Характер листяного покриву, фітонцидні властивості. Виконує кліматопокращуючу функцію.	Наявність водойм та їх географічне розміщення мають велике значення при лікувально-оздоровчих цілях і для закладів кліматотерапевтичного профілю, а також хімічний склад води, що може сприяти оздоровленню та лікуванню.
Релігійний	Немає даних про безпосередній зв'язок привабливості клімату та релігійного туризму.	Наявність різновидів рельєфу (скель, печер і т. д.) релігійного значення	Наявність лісових територій історично-релігійного значення, пов'язаних з цим обрядів, звичаїв.	Наявність водойм релігійно-історичного значення, пов'язані з цим обряди та звичаї.
Спортивний	Товщина снігового покриву, тривалість періоду для заняття зимовими видами спорту.	Форма рельєфу, характер місцевості, стан поверхні.	Наявність та характер лісових територій, придатних для походів, мисливства, спорту.	Різноманіття водних видів спорту, глибина, температура води, широта берегів, довжина акваторій, характер берегових ліній.

Джерело: [39]

Водні ресурси. Також є сприятливим рекреаційним чинником. Ріки, озера, ставки, водосховища створюють можливість для водних видів спорту, прогулянок на воді, купання, любительського рибальства. Крім того, до водних плес тяжіють водоплавні птахи, які є об'єктом спортивного мисливства. Наявність підземних мінеральних вод, пелоїдів свідчить про доцільність розвитку лікувально-оздоровчої рекреації на цій території.

Доглянуті джерела стають для рекреанта під час походу головним постачальником питної води. Найкращі – теплі моря з температурою води вище $+17^{\circ}\text{C}$ протягом 3-4 місяців. добрі – теплі озера, водосховища, крупні ріки і прохолодні моря з температурою води близько 16°C протягом 2-3 місяців. задовільні – прохолодні озера, водосховища, річки і холодні моря. погані – теплі малі ріки, прохолодні великі ріки, холодні озера і водосховища. вельми погані – холодні водойми і прохолодні малі ріки з температурою води нижче $+12^{\circ}\text{C}$.

Рельєф. Найкращий – гірський (до висоти 2000 м над рівнем моря), передгірський, пересічний: пагорбово-грядовий, ерозійно-розчленований.

Добрий – сходинокво-пересічний, ерозійно-розчленований. задовільний – пагорбовий, слабо пересічний. поганий – площинно-пагорбовий. Рельєф залежно від ступеня розчленованості сприяє формуванню пішохідного, гірськолижного, водного та інших видів відпочинку, зумовлює естетичність території [37, с.78].

Діяльність, пов'язана з відновленням фізичних і духовних сил людини, рекреація включає в себе не тільки оздоровлюючий, лікувальний (курортологічний) і спортивний (рибальсько-полювальний, туристичний), але і пізнавальний відпочинок – щодо об'єктів природного і культурного середовища і мають назву культурно-історичні ресурси.

2. В комплексі рекреаційних ресурсів особливе місце займають розміщені в містах та селах **культурно-історичні ресурси**, що є залишками минулих епох суспільного розвитку. Вони служать передумовою для організації культурно-пізнавальних видів рекреаційних занять і на цій основі оптимізують рекреаційну діяльність в цілому, виконуючи досить серйозні виховні функції. Утворені культурно-історичними об'єктами простори в певній мірі визначають локалізацію рекреаційних потоків і напрями екскурсійних маршрутів.

Культурно-історичні об'єкти поділяються на матеріальні і духовні. Матеріальні охоплюють сукупність засобів виробництва та інших матеріальних цінностей суспільства на кожній історичній стадії його

розвитку, а духовні – сукупність досягнень суспільства в освіті, науці, мистецтві, літературі, в організації державного і суспільного життя, в праці і побуті. Фактично не всі надбання минулого належать до культурно-історичних рекреаційних ресурсів. До них прийнято відносити тільки ті культурно-історичні об'єкти, які досліджені науковими методами і оцінені як такі, що мають суспільне значення і можуть бути використані при існуючих технічних і матеріальних можливостях для задоволення рекреаційних потреб деякої спільності людей протягом певного часу.

Серед культурно-історичних об'єктів провідна роль належить пам'яткам історії і культури, які відрізняються найбільшою привабливістю і на цій основі служать головним засобом задоволення потреб пізнавально-культурної рекреації. В залежності від основних ознак пам'ятки історії і культури поділяються на чотири основних видів: історії; археології; містобудування та архітектури; мистецтва (табл. 1.2) [39].

Так, до пам'яток історії можна віднести споруди, пам'ятні місця і предмети, пов'язані з найважливішими історичними подіями в житті народу, його культурою і побутом, розвитком суспільства, держави, науки і техніки.

Пам'ятки археології – це кургани, залишки давніх поселень, укріплень, виробництв, каналів, доріг, древні місця захоронень, нескельні зображення, старовинні предмети, ділянки історичного культурного шару давніх населених пунктів.

Пам'ятки архітектури, відповідно до чинного законодавства, в Україні державному обліку й охороні підлягає широкий спектр об'єктів, комплексів та визначних місць історико-архітектурної спадщини: будівлі, монастирі і фортеці, квартали, площі й історичні центри стародавніх міст, сади і парки, історико-меморіальні будинки, городища, вали, тощо.

Пам'ятки мистецтва – це народні художні промисли (ткацтво, килимарство, вишивка, художня обробка шкіри, художнє плетіння, деревообробка, гончарство тощо). Наявність музейних експозицій, що побудовані на основі зібраних зразків народних умільців, наявність окремих народних умільців з експозицією власних творів [39].

Таблиця 1.2

Показники оцінки історико-культурних туристських ресурсів

Вид туризму	Пам'ятки археології	Пам'ятки містобудування і архітектури	Пам'ятки мистецтва	Пам'ятки історії
Культурно-освітній	Туристичну привабливість та культурно-пізнавальний інтерес забезпечує наявність територій первісного заселення, стоянок, курганів, древніх городищ.	Визначні пам'ятки архітектури несуть високу історичну пізнавальну цінність, мають значення їх кількість, стан, цінність з точки зору історії та культури.	Наявність джерел народної творчості, їх значення у культурі, наявність працюючих майстрів, різновидів ремесел.	Наявність пам'яток та пам'ятних місць, пов'язаних з життям та творчістю діячів історії, культури.
Оздоровчо-лікувальний	Пам'ятки археології не мають безпосереднього впливу на туристичну привабливість.	Наявність пам'яток архітектури створюють привабливу та сприятливу обстановку у місці лікування.	н.д.	н.д.
Релігійний	Древні поховання, мощі, залишки храмів та інших культових споруд.	Кількість пам'яток, їх значення, роль та місце в релігії.	Наявність пам'яток мистецтва, пов'язаних з релігією (зразки іконопису, ткацтва)	Кількість чи наявність пам'яток історії релігійного значення.
Спортивний	Немає даних про вплив археологічних пам'яток на привабливість території для спортивного туризму.	Наявність спортивних споруд, історичного значення, або для проведення сучасних змагань.	Н.д.	Пам'ятки історії, пов'язані з життям та діяльністю відомих спортсменів.

Джерело: [39]

3. **Туристична інфраструктура** – це сукупність додаткових галузей і закладів, які організовують та обслуговують індустрію туризму, туристську діяльність в цілому. Туристична інфраструктура включає:

- транспортно-комунікативні ланцюги;
- системи гостинності і комунального обслуговування;
- соціокультурне середовище;

Інфраструктура туризму (ІТ) поєднує інфраструктури різних видів туризму. Частина галузей і закладів І. т. безпосередньо зорієнтована на обслуговування відпочинку туристів. Разом з цим специфікою ІТ виступає те, що в більшості випадків, окрім туристів, вона обслуговує також місцеве населення. Розвиток ІТ завжди є сильним стимулом узагальнення місцевої інфраструктури, чинником освоєння конкретних територій, збільшення робочих місць [40].

До туристської інфраструктури відносять: автомобільні шляхи і залізниці, вокзали і термінали, системи регулювання дорожнього, повітряного, річкового і морського руху, системи теплопостачання, електричні і телефонні мережі й інше. Розвиток інфраструктури туризму – важливий етап планування процесу використання туристських ресурсів. Яким привабливим не був би туристський ресурс, а доступ до нього значною мірою залежить від можливості вільного доступу до нього споживача – туриста. Якщо до природного ресурсу немає зручної дороги, то масове відвідування об'єкта стає нелегким а часто-густо і взагалі неможливим [40].

Об'єкти туристичної інфраструктури включають готелі, заклади харчування, транспортні об'єкти (вокзали, автостанції, автостоянки, каси попереднього продажу квитків), адміністративні установи, об'єкти інформаційного туристичного сервісу, медичні заклади, відділення банків тощо. Для їхньої характеристики застосовують показники: кількість місць у засобах розміщення, в тому числі в готелях, мотелях, гуртожитках для приїжджих, туристичних базах; кількість туристичних підприємств (туроператорів і турагентств) [29].

1.3. Види і методи оцінки туристичного потенціалу території

Туристичний бізнес є відомим та успішним вже на протязі багатьох років, він став глибоким соціальним та політичним явищем, що значно впливає на економіку країн і цілих регіонів. Туризм – це надзвичайно прибуткова галузь, ефективність капіталовкладень якої може прирівнюватися до нафтогазовидобувної, переробної промисловості та автомобілебудування.

Масовий характер туризму передусім пов'язаний із науково-технічною революцією та суттєвим зростанням добробуту населення, які дозволяють людині кожного року здійснювати туристичні подорожі. Люди подорожують із найрізноманітнішими цілями: це і бажання насолодитися красою інших країн, відпочити, і прагнення заробити гроші, побачити родичів або знайомих.

Глобальна скерованість туристичних потоків простягається з Півночі на Південь, з Заходу на Схід. На Півночі та на Заході зосереджені найбільш розвинені країни, що є донорами світового туризму. А країни Півдня та Сходу приваблюють мільйони туристів своїм теплим кліматом, незайманою природою, культурою, традиціями та звичаями. Найважливіша задача для організаторів туристичної діяльності – виявити та оцінити причину такого розвитку туризму, визначити фактори, від яких в першу чергу залежить привабливість територій для туристичних цілей.

Всесвітня туристична організація (ЮНВТО) визначає туристичний регіон як територію, яка має в наявності мережу спеціальних споруд та послуг, необхідних для організації відпочинку, дозвілля чи оздоровлення туристів. Тобто, туристичний регіон може розвивати у себе туризм лише в тому випадку, якщо він має всі необхідні ресурси для перебування у ньому туристів. Ці наявні та доступні ресурси створюють так званий туристський потенціал [5].

Відмінність потенціалу від ресурсу в тому, що потенціал достатньо чітко пов'язаний з конкретною задачею, для рішення якої він визначається, в той час як зв'язок ресурсу з конкретним користувачем не є настільки визначеним. Так, наприклад, водні ресурси території можуть використовуватися і туристами, і промисловістю, і сільським господарством. Те ж саме стосується і лісових ресурсів. Якщо ж ми говоримо про туристський потенціал території та оцінюємо при цьому його водний компонент, то відразу маємо на увазі ті властивості водоймища чи річки, які суттєві для їх туристичного використання.

Опис потенціалу якого-небудь об'єкту це, як правило, і його оцінка у порівнянні з потенціалом іншого об'єкту. Таким чином, туристський потенціал об'єкту або території – це сукупність належних до нього природних та створених людиною явищ, умов, можливостей та засобів, придатних до формування туристського продукту та здійснення відповідних турів, екскурсій та програм [5]. Тобто поняття «туристський потенціал» є значно ширшим, ніж «туристський ресурс».

Туристський потенціал включає в себе багато компонентів, які доцільно буде поділити на такі основні групи: природнокліматичні компоненти (клімат, ландшафт, екосистеми), культурно-історичні ресурси (культурно-історична спадщина, витвори мистецтва, археологічні цінності, традиції, етнос), інфраструктура, матеріально-технічна база.

Світовий досвід та практика економічної та соціальної політики розвинутих країн говорять про те, що географічне положення, природнокліматичні ресурси та пам'ятки країни стають корисними лише завдяки туризму.

Культурно-історична спадщина, що включає в себе пам'ятки історії та культури, історико-культурні території та об'єкти, які мають значення для зберігання та розвитку культурної самобутності народу, його внеску в світову цивілізацію, є важливою складовою туристського потенціалу території. Так само до цього ресурсу належать і культура, традиції та звичаї місцевого населення. І тому є дуже важливим не лише використання, але і захист цього ресурсу. Зберігання національних скарбів – це головний пріоритет туристських адміністрацій, бо це є прямим шляхом до зростання доходів від туризму.

Інфраструктура туризму – це комплекс споруд та мереж, що забезпечують нормальний доступ туристів до туристських ресурсів та їх належне використання в цілях туризму. І навіть найпривабливіші місця та об'єкти країни можуть бути недосяжними для широкого кола споживачів без наявності комунікацій, засобів зв'язку та транспортної досяжності до них.

Власне, саме транспортна досяжність є найважливішим критерієм оцінки туристського потенціалу території.

Матеріально-технічна база складається з багатьох елементів. Це житловий сектор (готелі, мотелі, табори для автотуристів), сектор громадського харчування (кафе, ресторани, закусочні), транспортний сектор організації подорожей (агентства, організатори екскурсій), сектор розваг, інформаційний сектор (інформаційна туристична мережа), додаткові послуги та сервісна система.

Дуже важливими факторами є людські та соціальні ресурси, тобто люди та організації, що сприяють швидкому розвитку туризму в регіоні і мають фінансовий капітал, належний рівень освіти та відповідні знання, а також системи охорони здоров'я, оточуючого середовища, власності, інтересів місцевого населення. Саме людина є основним ресурсом туризму, адже людина є частиною послуги, і всі виробничі процеси залежать від людини, яка їх надає. Тому підготовка професійних кадрів для туризму є основною задачею установ, які займаються організацією туризму.

При вивченні туристично-рекреаційних ресурсів частіше за все використовують три види оцінки: якісну, кількісну та економічну [5].

Кількісна оцінка включає в себе показники об'єму запасів, необхідних для оптимізації навантажень та визначення потенційної ємності територіальних рекреаційних систем (Всесвітня туристична організація потенційну ємність туристичної території визначає як максимальну кількість людей, яка може відвідати місце призначення в один і той самий час, не призводячи до руйнування фізичного, економічного та соціально-культурного оточуючого середовища та до неприпустимого зниження якості задоволеності відвідувачів). До складових кількісної оцінки відносяться також показники площі розповсюдження ресурсів, сприятливих для рекреаційного використання, встановлення кордонів санітарних округів та тривалість комфортного сезону використання рекреаційних ресурсів, які визначають сезонність використання та розвитку туризму.

Якісна оцінка рекреаційних ресурсів включає в себе ступені сприятливих якостей для визначення виду або циклу рекреаційних занять: виразність, контрастність, величність, здатність природних рекреаційних ресурсів пробуджувати позитивні емоції.

Недоліками кількісного та якісного методів є відсутність орієнтації на економічне обґрунтування, суттєві об'єми дослідницької роботи без чіткої стратегії застосування результатів.

Економічна оцінка дозволяє визначити вартість туристичних ресурсів території. Економічні параметри туристичної діяльності та економічна оцінка туристичних ресурсів тісно пов'язані з видом ресурсу, його якістю, відстанню від району споживання, технологією використання, станом оточуючого середовища. Тобто економічна оцінка туристичних ресурсів має являти систему показників, що відображають економічні результати туристичної діяльності з урахуванням їх якісних властивостей.

Ціль економічної оцінки – це необхідність об'єктивно відобразити, що втрачає територія в цілому при знищенні рекреаційного ресурсу або при відмові від його використання. Зробити це доволі важко: по-перше, тому що цей ресурс може бути унікальним та його якості і цінність неможливо відшкодувати; по-друге, у ряді випадків інтереси суспільства та індивіда не співпадають, а це може призвести до безповоротної втрати ресурсу як частини національного багатства.

У зв'язку з цим ми завжди стаємо перед вибором:

- як ефективніше використати ту чи іншу територію залежно від її насиченості туристичними ресурсами;
- якій з форм господарського використання території слід віддати перевагу;
- які галузі краще за все доповнюють одна одну при використанні однією територією;
- яке сполучення галузей неприпустиме з точки зору використання туристичних ресурсів, бо призводять до значного скорочення економічного ефекту [52].

Вибір на користь розвитку туризму має сенс у тому випадку, якщо:

- інші форми господарського використання цієї території мають менший економічний ефект;
- розвиток інших форм діяльності на цій території неможливий через занадто довгі терміни повернення капіталовкладень;
- розвиток туризму як головної галузі національної економіки на цій території відповідає стратегічним задачам розвитку регіону [52].

У випадку, коли шанси декількох галузей є рівними, переваги часто визначаються на основі унікальності та привабливості даної території з урахуванням соціального замовлення для цієї території. Як правило вибір галузі-домінанти диктується ринковими потребами на відповідному етапі соціально-економічного розвитку і виходить з переваг тієї чи іншої галузі, яка забезпечить найбільш швидке розв'язання соціально-економічних проблем, які виникають.

Виявлення та оцінка туристичного потенціалу – це одне з найважливіших завдань для організаторів туристської діяльності. Для того, щоб вирішувати цю задачу коректно і професійно необхідно досить чітко розуміти зміст поняття, володіти методами оцінки потенціалу.

Одне із сучасних понять «туристський потенціал» традиційно визначається через словоформи, які його утворюють, або як «сукупність природних і соціокультурних передумов для організації рекреаційної діяльності на певній території» [6].

На наш погляд, найбільш повним та доцільним визначенням туристичного потенціалу є: вся сукупність природних, культурно-історичних і соціально-економічних передумов для організації рекреаційної діяльності на певній території.

У структурі рекреаційно-туристських ресурсів виділяють дві основні складові: природну та соціально-економічну, або природні та історико-культурні ресурси рекреаційної діяльності [56].

Під природними рекреаційними ресурсами слід розуміти фактори, речовину і властивості компонентів природного середовища, які володіють

сприятливими для рекреаційної діяльності якісними та кількісними параметрами і служать або можуть служити для організації відпочинку, туризму, лікування і оздоровлення людей. До них належать лікувальні та оздоровчі фактори багатоцільового призначення (ліси, лікувальні кліматичні місцевості, поверхневі води), лікувальні речовини (мінеральні води, грязі, озокерит), а також рекреаційні властивості гірських і передгірських ландшафтів, заповідних територій [56].

Оцінка рекреаційних ресурсів буває диференційною та інтегральною. *Диференційна оцінка* дається кожному окремому ресурсу, його властивості або особливості в межах регіону в цілому. *Інтегральна оцінка* дається певній ділянці території, яка відрізняється однорідністю і набором дискретних за розподілом в її межах окремих видів ресурсів. Диференційна оцінка сприяє визначенню об'єму розвитку того чи іншого виду рекреації, який базується на даному ресурсі, інтегральна оцінка дозволяє визначити оптимальне співіснування різних видів рекреації на певній території, з'ясувати обмеження і допустимі навантаження рекреантів на ландшафт [5].

Оцінка природних рекреаційних ресурсів

Для оцінки природного блоку ресурсів, виділяються такі складові:

- а) орографічні ресурси;
- б) кліматичні ресурси;
- в) гідрографічні ресурси;
- г) рослинні ресурси;

Вибір цієї групи віддзеркалює значимість даних ресурсів для організації рекреаційно-туристської діяльності.

При оцінці орографічних ресурсів до уваги приймаються якісні характеристики рельєфу, враховуються найбільш відомі гірські вершини, які знаходяться в межах тієї чи іншої області [5]. Таким чином, 1 балом оцінювались орографічні ресурси переважно рівнинних областей (районів); 5 балами – територія переважно гірських та передгірських областей (районів); 2-4 балами – орографічні ресурси «проміжних» територій.

Оцінка кліматичних ресурсів. Кліматичні ресурси оцінюють за такими показниками: 1) середня температура липня; 2) тривалість періоду з температурою понад $+10^{\circ}\text{C}$; 3) річна кількість опадів.

При оцінці середньої температури липня з двох показників (які містять кліматичні довідники) до уваги приймалися найнижчі показники місяця, що розцінювалось, як більш вагома (більш контрастна), ніж найвищі показники, межа температурної комфортності, її нижній рівень (1 бал). Отже, 1 бал – $+16,0...+17,9^{\circ}\text{C}$; 2 бала – $+18,0...+18,9^{\circ}\text{C}$; 3 бала – $+19,0...+19,9^{\circ}\text{C}$; 4 бала – $+20,0...+20,9^{\circ}\text{C}$; 5 балів – $+21,0...+23,0^{\circ}\text{C}$.

При оцінці річної кількості опадів з двох-трьох показників враховуються лише максимальні (праві), що розцінювалось, як більш вагома, ніж мінімальні показники (ліві), межа комфортності, її найнижчий рівень (1 бал). Це пояснюється традиційно більш позитивним ставленням населення до сонячних (у даному контексті «бездошових») днів, ніж до дошових. Отже, 1 бал – 1000–1500 мм; 2 бала – 700–999 мм; 3 бала – 600–699 мм; 4 бала – 500–600 мм; 5 балів – менше 500 мм [5].

Оцінка гідрографічних ресурсів. До гідрографічних ресурсів відносять площі актуальних смуг (зон «крайового ефекту») і рекреаційних акваторій, які обраховуються за відповідною методикою. Гідрографічні РТР включають такі характеристики водних об'єктів (морів, річок, водосховищ, озер):

- 1) площу актуальних смуг і рекреаційних акваторій морів;
- 2) площу актуальних смуг та акваторій річок;
- 3) площу актуальних смуг та акваторій озер;
- 4) площу актуальних смуг та акваторій водосховищ.

Зважаючи на те, що розміри (площа) акваторій річок, озер, водосховищ значно менші, ніж морів, а також те, що для рекреації використовується не тільки прибережна частина річок, озер, водосховищ, а й інші, більш віддалені, глибокі ділянки (рибалка, рух пасажирського судна під час круїзів по фарватеру річки, водосховища та ін.), враховувалась вся акваторія останніх. Іншими словами, під рекреаційною акваторією розуміється вся водна поверхня певної річки, озера, водосховища. Бал оцінки гідрографічних

ресурсів адміністративних одиниць визначався за часткою загальної площі актуальних смуг та рекреаційних акваторій морів, річок, озер, водосховищ від площі адміністративної одиниці. При визначенні балу гідрографічних ресурсів виходили з того, що: 1 бал – 1,0–5,0%; 2 бала – 5,1–10,0%; 3 бала – 10,1–15,0%; 4 бала – 15,1–20,0%; 5 балів – понад 20,0% [5].

Оцінка рослинних ресурсів. При бальній оцінці рослинних ресурсів до уваги приймалися 2 характеристики лісопокритої площі території (лісам, як більш вагомому для організацій рекреації та туризму типу рослинності, віддавалась перевага у порівнянні з іншими типами – рослинністю степів, луків, боліт): 1) площа лісів; 2) заліснення території.

При визначенні балу площі лісів виходили з того, що: 1 бал – до 20 км²; 2 бала – 20–39 км²; 3 бала – 40–59 км²; 4 бала – 60–79 км²; 5 балів – площа області (автономії) становить понад 79 км².

При визначенні балу заліснення території виходили з того, що: 1 бал – до 10,0%; 2 бала – 1,0–1,9%; 3 бала – 2,0–2,9%; 4 бала – 3,0–3,9%; 5 балів – понад 3,9% заліснення території області (району).

Інтегруючий бал оцінки рослинних ресурсів автономної республіки, області визначався як сума складових балів оцінки площі лісів та залісненості території. При визначенні балу рослинних ресурсів виходили з того, що: 1 інтегруючий бал – 2–3 складові бала; 2 бала – 4–5; 3 бала – 6–7; 4 бала – 8–9; 5 балів – 10.

Інтегральна оцінка природного блоку. Інтегруючий бал природного блоку регіонів України визначався як сума складових балів оцінки геологічних, орографічних, спелеологічних, рослинних, гідрографічних, тваринних, кліматичних ресурсів. При визначенні балу природного блоку застосовувалась градація; 1 інтегруючий бал – 8–10 складових бала; 2 бала – 12–14; 3 бала – 15–17; 4 бала – 18–20; 5 балів – 20–23.

Оцінка природно-антропогенних рекреаційно-туристських ресурсів регіонів. В основу бальної оцінки природно-антропогенних РТР було покладено площу природоохоронних територій районів області. При визначенні балу природно-антропогенного блоку виходили з того, що: 1 бал

– до 1,5; 2 бала – 1,5 – 2,8; 3 бала – 2,8 – 4,7; 4 бала – 4,7–9,5; 5 балів – понад 10 тис. га. [5].

Історико-культурні рекреаційні ресурси – це пам'ятки культури, створені людиною, які мають суспільно-виховне значення, пізнавальний інтерес і можуть використовуватись для задоволення духовних потреб населення. В комплексі рекреаційних ресурсів особливе місце займають розміщені в містах та селах культурно-історичні ресурси, що є залишками минулих епох суспільного розвитку. Вони служать передумовою для організації культурно-пізнавальних видів рекреаційних занять і на цій основі оптимізують рекреаційну діяльність в цілому, виконуючи досить серйозні виховні функції.

Культурно-історичні об'єкти поділяються на матеріальні і духовні. Матеріальні охоплюють сукупність засобів виробництва та інших матеріальних цінностей суспільства на кожній історичній стадії його розвитку, а духовні – сукупність досягнень суспільства в освіті, науці, мистецтві, літературі, в організації державного і суспільного життя, в праці і побуті. Фактично не всі надбання минулого належать до культурно-історичних рекреаційних ресурсів. До них прийнято відносити тільки ті культурно-історичні об'єкти, які досліджені науковими методами і оцінені як такі, що мають суспільне значення і можуть бути використані при існуючих технічних і матеріальних можливостях для задоволення рекреаційних потреб деякої спільності людей протягом певного часу [5].

Серед культурно-історичних об'єктів провідна роль належить пам'яткам історії і культури, які відрізняються найбільшою привабливістю і на цій основі служать головним засобом задоволення потреб пізнавально-культурної рекреації. В залежності від основних ознак пам'ятки історії і культури поділяються на п'ять основних видів: історії, археології, містобудування та архітектури, мистецтва, документальні пам'ятки. Так, до пам'яток історії можна віднести споруди, пам'ятні місця і предмети, пов'язані з найважливішими історичними подіями в житті народу, його культурою і побутом, розвитком суспільства, держави, науки і техніки.

Пам'ятки археології – це кургани, залишки давніх поселень, укріплень, виробництв, каналів, доріг, давні місця захоронень, нас кельні зображення, старовинні предмети, ділянки історичного культурного шару давніх населених пунктів.

Найхарактерніші для пам'яток містобудування і архітектури наступні об'єкти: архітектурні ансамблі і комплекси, історичні центри, квартали, площі, вулиці, залишки давнього планування і забудови міст та інших населених пунктів; споруди промислової, воєнної, культової архітектури, а також пов'язані з ними витвори монументального, образотворчого, декоративно-прикладного, садово-паркового мистецтва, природні ландшафти.

До об'єктів рекреаційної галузі можна віднести й інші об'єкти, пов'язані з історією, культурою і сучасною діяльністю людей: оригінальні підприємства промисловості, сільського господарства, транспорту, наукові і вищі навчальні заклади, театри, спортивні споруди, ботанічні сади, зоопарки, океанарії, етнографічні і фольклорні ансамблі, а також збережені народні звичаї, святкові обряди і т.д. [5].

Всі об'єкти, які використовуються в пізнавально-культурній рекреації, поділяються на дві групи – нерухомі і рухомі.

Першу групу становлять пам'ятки історії, містобудування та архітектури, археології і монументального мистецтва та інші споруди. З позицій пізнавально-культурної рекреації важливим є те, що об'єкти цієї групи є самостійними поодинокими або груповими утвореннями.

До другої групи належать пам'ятки мистецтва, археологічні знахідки, мінералогічні, ботанічні і зоологічні колекції, документальні пам'ятки та інші речі, предмети і документи, які можна легко переміщати. Використання рекреаційних ресурсів цієї групи пов'язане з відвідуванням музеїв, бібліотек і архівів, де вони звичайно концентруються.

Для оцінки історико-культурних рекреаційних ресурсів, поступово оцінюємо наступні розділи блоку:

Історико-архітектурні рекреаційні ресурси. Для оцінки історико-архітектурних рекреаційно-туристських ресурсів регіонів. В основу бальної

оцінки архітектурно-історичних РТР було покладено кількість найвизначніших архітектурно-містобудівних споруд. При визначенні балу архітектурно-історичного блоку регіонів України виходили з того, що: 1 бал – до 2; 2 бала – 2–4; 3 бала – 4–6; 4 бала – 6–8; 5 балів – понад 8 пам'яток [5].

В основу бальної оцінки біосоціальних РТР було покладено кількість найвизначніших біосоціальних ресурсів. При визначенні балу біосоціального блоку районів виходили з того, що: 1 бал – до 2; 2 бала – 2–4; 3 бала – 4–6; 4 бала – 6–10; 5 балів – понад 10 [13; с. 90–102].

В основу бальної оцінки подієвих РТР було покладено кількість найвизначніших подієвих ресурсів. При визначенні балу подієвого блоку районів Полтавської області виходили з того, що: 1 бал – до 2; 2 бала – 2–4; 3 бала – 4–6; 4 бала – 6–8; 5 балів – понад 8 подій.

При бальній оцінці **інфраструктурних РТР** регіонів розглядалися такі показники: 1) кількість закладів оздоровлення та відпочинку; 2) кількість туристських готелів. Бал оцінки інфраструктурного блоку адміністративної одиниці визначався за загальною кількістю туристських готелів, закладів оздоровлення та відпочинку. При визначенні балу інфраструктурного блоку виходили з того, що: 1 бал – 1–3; 2 бала 3–5; 3 бала 5–7; 4 бала – 7–10; 5 балів – понад 10 рекреаційно-туристських закладів [5].

РОЗДІЛ 2. ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ ВИСОКОПІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ

2.1. Загальні відомості про район

Високопільський район розташований на півночі Херсонщини в басейні ріки Інгулець, правої притоки Дніпра. На півночі він межує з Апостолівським, Широківським районами Дніпропетровської області, на заході – з Березнеуватським районом Миколаївської області, на півдні і сході – з Великоолександрівським і Нововоронцовським районами Херсонської області [64].

Рис. 1.1. Обзорна карта Високопільського району

Джерело: <http://www.investor.ks.ua/rayon.php?lang=ua&§ion=vysokopillya>

Заселення території району фактично розпочалося після знищення Запорізької Січі (1775 р.). У 1780 р. переселенцями з Чернігівщини, Полтавщини та Київщини була заснована Іванівка, на початку XIX ст. появились Архангельське (Борзна), Наталине, Заградівка, Мар'яне.

У другій половині XIX ст. тут купили землю й оселилися німці-колоністи з річки Молочна Таврійської губернії, в більшості меноніти, але також католики і лютерани. Вони заснували Кронау та інші колонії. В 1915 році німецькі назви селищ Кронауської волості були перейменовані, а сама волость стала Високопільською (Високопільщина розташована на високих вододілах Дніпра та Інгульця, звідси і назва районного центру) [61].

Район утворений 31 березня 1926 року як німецький автономний. Тоді в районі налічувалось 36 населених пунктів, з них 29 німецьких. У 1941–1943 роки німецьке населення відійшло з відступаючими німецькими військами або загинуло. Уходячи, німці спалили та підірвали найкращі споруди. З 1944 року район заселений переселенцями з Польщі та західних областей України й інших областей СРСР. Національний склад населення став однорідним, німців та євреїв практично не залишилося.

За переписом 2001 року чисельність населення району склала 17869 осіб, у тому числі українці – 16486, росіяни – 894, молдовани – 184, німці – 82, цигани – 55, вірмени – 3 чол. Оскільки смертність перевищує народжуваність у 3 рази та баланс міграцій негативний, то на сьогодні населення району складає вже 15500 осіб, або 1,4% від населення Херсонської області.

На території району знаходяться 2 селища міського типу та 34 сільських населених пункти. Районний центр – смт Високопілья – розташований на відстані 170 км від обласного центру (місто Херсон), 65 км від міста Кривий Ріг, 165 км від міста Дніпропетровськ. Через район проходять територіальна автодорога Т2207 (від 18,9 до 53,2 км) та залізнична колія Одеської залізниці. Функціонують дві залізничні станції – Високопілья та Блакитне; протягом доби через станції проходить 12 вантажних та 13 пасажирських потягів та велика кількість транзитних потягів.

Природні ресурси складаються з глибокогумусні чорноземів і каштанових ґрунтів (площа ріллі 56 тис. га, рівнинність – 80%, 2,9% гумусу), річки Інгулець (протяжність 65 км), 26 ставки; вапнякового, глиняного та трьох піщаних кар'єрів; покладу марганцевих руд площею 97,2 кв. м.

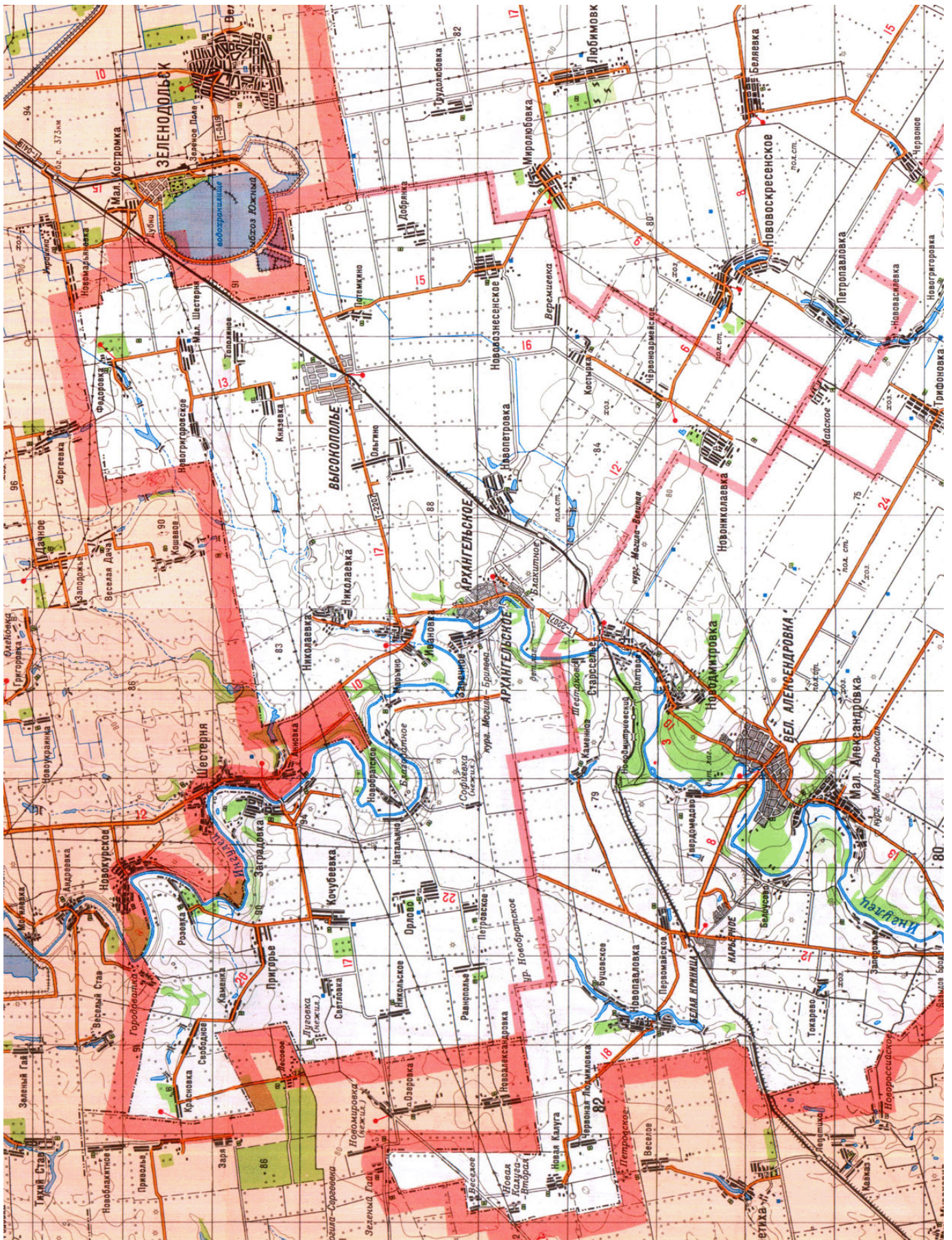

Рис. 1.2. Топографічна карта Високопільського району

Джерело: [43]

Трудові ресурси оцінюються в 10100 чоловік. З них зайняті в економіці 7900 осіб, у тому числі: у промисловості – 400 чол., у сільському господарстві – 1900 чол., в інших галузях – 6600 чол. Середньорічний рівень зареєстрованого безробіття по району становить 3,9%, проте неповна зайнятість досягає 29%. Станом на 01 січня 2013 року середньомісячної заробітної плати розмір досягла 1950 грн., середній розмір пенсії – 1509 грн.

Економічну основу становить сільськогосподарське виробництво, в першу чергу вирощування озимої пшениці, ячменю, кукурудзи, соняшника, овочів. На перспективу район ставить за мету вдосконалювати структуру площ за рахунок впровадження посівів озимого ріпаку та крапельного зрошення під овочеві культури. Валова продукції сільського господарства у 2012 році є 150 млн. грн., в тому числі: продукції рослинництва – 94 млн. грн.), продукції тваринництва – 56 млн. грн.

Обсяг реалізованої промислової продукції району у 2012 році становив лише 20 млн. грн. Найбільш потужним є підприємство-філія «Високопілля ТОВ «Експотрейд», що забезпечує високоякісним борошном місцеве населення та споживачів за межами області. Переробкою місцевої сировини займаються також Високопільська харчосмакова фабрика, Високопільський КХП, підсобні цехи реформованих та фермерських господарств (4 пекарні, 11 млинів, 11 олійниць, 3 макаронні лінії, 1 молочний цех, 3 крупорушки) [61].

Малих підприємств – 85, із них 75 – фермерські господарства. Чисельність працюючих на малих підприємствах становить лише 393 особи.

Будівельних організацій в районі не зареєстровано. Одна автостанція, розташована в смт Високопілля, здійснює перевезення по 5 внутрішньо-районних автобусних маршрути та 14 внутрішньообласних. Основні маршрути: Високопілля – Херсон, Херсон – Високопілля, Херсон – Кривий Ріг, Кривий Ріг – Херсон. Довжина автомобільних доріг загального користування – 190,1 км. Базове автопідприємство в районі відсутнє. Експлуатаційне утримання автодоріг здійснюється з сусіднього Великоолександрівського району.

В районі функціонує 113 магазинів (72 продовольчі товари та 41 непродовольчі товари), 37 торгівельних палаток, 6 кіосків, 15 кафе, 7 барів, 1 госпрозрахунковий ринок. Обсяг обороту роздрібної торгівлі в розрахунку на одну особу становить 4002 грн. (зростання за рік становить 553,5 грн.).

2.2. Природні та природно-антропогенні ресурси

Кліматичні ресурси

Клімат Високопільського району помірно континентальний з найбільшими в Україні різницям температур між зимою і літом і найменшою кількістю опадів. Середні температури січня складають $-3-5^{\circ}\text{C}$, липня – від 20 до 23°C . Зима м'яка, малосніжна, часто бувають відлиги. Сніг лежить тільки в окремі роки 1–2 місяці, але сніговий покрив нестійкий. Часто бувають посухи, суховії, пилові бурі, град які завдають шкоди сільському господарству. Річна кількість опадів незначна (біля 410 мм), більше їх влітку. Випаровуваність вологи істотно перевищує кількість опадів, тому зволоження території скрізь недостатнє [16].

Середньорічна швидкість вітру дорівнює 15 м/сек і більше. У 1970–80 роки дуже сильні вітри спостерігались до 20 днів у році, а зараз майже до 40 днів, які розподілені майже рівномірно по місяцях з великою перевагою у березні–квітні. Причиною підвищення швидкості вітру є стихійна вирубка лісонасаджень у зимовий період, які перестають виконувати свою головну вітрозахисну функцію [9]

Нажаль атмосфера Високопільського району бажає бути кращою. Головний фактор забруднення атмосфери – переважаючі вітри північного та південно-східного напрямку, які несуть на територію району забруднені повітряні маси з Кривого рогу та Запоріжжя (відомо, що підприємства Дніпропетровської та Запорізької областей дають 83% від загального обсягу викидів в атмосферу по території України).

На формування «незвичних» опадів на території району впливає близькість теплової електростанції Криворізької-2, яка розташована у м. Зеленодольск Дніпропетровської області на відстані 30 км від Високопілья.

Так, у серпні 2004 року весь врожай цибулі у присадибних господарствах жителів району був ушкоджений після кислотного дощу.

На території власне району викиди в атмосферу забруднюючих речовин здійснюють асфальтовий завод, склади ГСМ, закинтий склад отрутохімікатів, також виробничо-опалювальні котельні сіл району [61]. Однак слід відмітити, що викиди шкідливих речовин в атмосферу від транспорту переважають над викидами від стаціонарних джерел.

В цілому клімат району можна оцінити як помірно-комфортний (середній бал по області – 3).

Орографія, естетичні якості ландшафту

Площа району складає 70124 га, або 2,46% від площі області. Ця площа розподіляється таким чином: землі сільськогосподарського призначення – 62946 га (90% території), у т.ч. рілля – 56631 га (81%), багаторічні насадження (сади) – 439 га, ліси та лісопосадки – 2630 га (3,7%), водний фонд – 478 га (0,7%). Зрошувані землі займають 143 га, або 0,2% від площі сільськогосподарських угідь [64].

Високопільський район є частиною Бузько-Дніпровської низовинної області – слабо хвилястої, майже плоскої рівнини, одноманітної, без скільки-небудь помітних підняттяв, з абсолютними відмітками рельєфу від 80–94 м на вододілу до 35–40 м в заплаві річки Інгулець. Рівнинність території складає 80%. Вздовж річкових долин рівнина розчленована балками і ярами (див. фотографії).

Через район тече річка Інгулець, в її долині розташована рекреаційна зона площею 30 га (Архангельський ліс). Долина Інгульця тут переважно V-образна, схили долин заввишки 25–35 м круті, місцями пологі, розітнуті балками і ярами. Заплава річки складає 60–120 м.

Основу ґрунтового покриву в районі складають чорноземи південні неглибокі, з 2,9% гумусу, що забезпечує на Високопільщині найбільшу врожайність зернових культур в Херсонській області – 32,0 ц/га. На схилах балок та корінних берегів річки Інгулець під впливом процесів змиву ґрунтів

та недостатньої зволоженості їх опадами утворюються слабо та середньо сильно змиті чорноземи південні [165].

За ступенем еродованості земель, яка становить 31-50%, район відноситься до зони активного розвитку цих процесів. Поширена в основному вітрова ерозія. В окремих господарствах землі сильно розмиті, глибоко- та середньозасолені з вмістом легкорозчинних солей.

Щодо до покращення ситуації з ґрунтами, в районі треба залісити яри та балки, утворити прируслові захисні зони вздовж річки Інгулець, насаджувати лісосмуги з вітряного боку від населених пунктів [4].

Можемо зробити висновки, що території району притаманна низька привабливість орографічних ресурсів. Такий рельєф оцінюється не більше як в 1 бал.

Гідрологічні ресурси

Водні об'єкти Високопільського району представлені річкою Інгулець (протяжність 65 км), 26 ставками загальною площею 118,4 га, скидним каналом Інгулецької зрошувально-обводнювальної системи та підземними водами. В цілому водність району низька, що пояснюється посушливістю клімату та низьким рівнем ґрунтових вод.

На території району річка Інгулець тече в неширокій долині з горбистими, кам'янистими берегами, на яких листяні гаї перемежаються садами. Ширина Інгульця на незрегульованих ділянках 25-30 м. Русло дуже звивисте, але не розгалужене. Характерні петлі завдовжки 5–7 км, що практично повертаються у вихідну точку. Є багато перекатів, порожилих ділянок техногенного характеру, що являють собою зруйновані греблі й автомобільні мости. Глибина річища до 9 м, на перекатах – до 0,6 м, ширина до 30 – 40 м. Дно річки дрібнозернисте, піщане, місцями глинисте. Глибина на плесах може досягати 5,0 м, дно піщане. Ухил річки — 0,32 м/км (у верхній течії до 1,2 м/км). Швидкість течії річки на плесах незначна, на перекатах 0,2–0,5 м/сек (0,72–1,8 км/год). Замерзає річка в грудні, розкривається – у березні [13].

Верхня ділянка річки зрегульована греблями Карачуновського (м. Кривий ріг, 3600 га) і Іскрівського водосховищ. Крім того є гребля ГЭС в пгт. Велика Олександрівка, а також греблі біля сіл Могилевка, Заградівка і Мала Олександрівка. Вода використовується для зрошування і водопостачання. Інгулецька зрошувальна система забирає води більше стоку Інгульця [13].

Рівень забрудненості річки Інгулець характеризується як високий, особливо в період скидання шахтних вод і фекальних стоків Кривбасу. За рахунок цих стоків річка відноситься до середньо- і дуже мінералізованих. Кількість солей в різні роки і періоди змінюється від 1,6–1,8 до 5,0–5,6 г/л, в середньому 3,5 – 4,0 г/л. Тип засолення – хлоридно-натрієвий.

Враховуючи те, що протягом зими з Криворізького басейну скидаються високомінералізовані води, у передпаливний період проводиться промивання річки Інгулець водою із Карачунівського водосховища. Але незважаючи на це, а також на зміщування вод Інгульця з дніпровською водою, якість води, яка іде на зрошення, дуже низька – її середня мінералізація за останні 20 років складає 0,6–3,6 г/л [71].

У річці зустрічаються тюлька, червонопірка, плітка, уклейка, ялець, головень, карась, короп, окунь, тараня, рибець, чехоня, жерех, сазан, судак, щука, лящ, товстолоб, сом. Поширено любительське рибальство [39].

У зв'язку з дуже великою забрудненістю вод промисловими стоками криворізьких та інгулецьких гірничо-збагачувальних комбінатів, одиничні рекреаційні зони відпочинку знаходяться в запустінні. Тому водну подорож по Інгульцю доцільно починати лише від станції Новодмитровка, яка розташована за кордонами району на південь.

Ставки розташовані переважно в східній частині району вздовж Інгулецького каналу. Найбільші за площею ставки – біля сіл Новопетрівка, Федорівна, Свободне. У ставках розводять рибу на продаж; головний рибгосп знаходиться на північно-східному кордоні в 10 км від райцентра.

Оцінка гідрологічних рекреаційних ресурсів Високопільського району дає не більш ніж 1 бал, оскільки частка рекреаційних смуг і акваторій складає лише 0,7% від площі території.

Рослинність та природоохоронні території

Домінуючий ландшафт Високопільського району – степовий. Степова зона відрізняється від лісостепу відсутністю лісів на вододілах. Невеликі по площі ліси з дуба і берези ростуть тільки у балках. На їх схилах утворюють зарості терен, шипшина, мигдаль степовий, степова вишня. У долинах річок поширені луки з вербою, в'язом і трав'яною рослинністю. Уздовж доріг і полів насаджені захисні лісосмуги. Трав'яниста степова рослинність степу збереглася лише в заповідниках і на невеликих нерозораних ділянках. Домінуючими стали угруповання агрокультурної рослинності та польових бур'янів, рудеральної рослинності, штучних деревних насаджень [16].

Залісення території району дуже низьке і складає лише 2,4%. Всі ліси району належать до насаджених. Лісозаготівля не ведеться бо ліси належать до категорії протиерозійних. Грунтозахистне значення відіграють ліси держлісфонду (828 га) та колгоспні (669 га). Важливе санітарно-гігієнічне значення мають зелені насадження в населених пунктах та садові ділянки.

Привабливість ландшафту району оцінюється не більш ніж 2 бала [5].

Рекреаційне навантаження

Потенціал рекреаційної території визначається також допустимою кількістю осіб на одиницю площі, які одночасно можуть перебувати на даній території, не завдаючи шкоди природному середовищу, або рекреаційним навантаженням даної території [52].

Природні екосистеми в залежності від типу рельєфу, гідрологічних умов, ґрунтів, рослинності мають різну стійкість до антропогенного, в тому числі рекреаційного навантаження. Високопільський район складається в основному з рівнинних, низовинних територій, тобто має порівняно невелику стійкість до антропогенного навантаження. Рекреаційне навантаження може бути оцінене на 3 бала за п'ятибальною шкалою (табл. 2.1)

Інтегральна оцінка природного блоку туристсько-рекреаційних ресурсів визначається як сума складових балів оцінки орографічних, рослинних, гідрографічних, кліматичних ресурсів. При визначенні балу

природного блоку застосована наступна градація: 1 інтегруючий бал – 6–8 складових бала; 2 бала – 8–10; 3 бала – 10–13; 4 бала – 13–15; 5 балів – 15–18 (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Інтегральна оцінка природного блоку Високопільського району

	Орографічні рекреаційні ресурси	Кліматичні рекреаційні ресурси	Гідрологічні рекреаційні ресурси	Рослинні рекреаційні ресурси	Сума балів природного блоку	Інтегральна оцінка природного блоку
Оцінка ресурсів, бали	1	3	1	2	7	1

З таблиці бачимо, що інтегральна оцінка природного блоку туристсько-рекреаційних ресурсів надає Високопільському району лише 1 бал з п'яти можливих.

Природно-антропогенні рекреаційні ресурси

Природно-заповідний фонд району налічує лише один об'єкт – заповідник місцевого значення «Архангельський ліс» (площа 130 га, або 0,17% території) [62]. Тому кількісна оцінка природно-антропогенного блоку не перевищує **1 бал** (точніше – 0,1 бали).

Заказники, ландшафтні та дендрологічні парки, ботанічні пам'ятки природи, пам'ятки садово-паркового мистецтва, заповідні урочища тощо в районі відсутні [70]. Бальнеологічні ресурси також відсутні – в районі немає санаторіїв та інших курортно-лікувальних установ.

2.3. Історико-культурні й інфраструктурні ресурси

Пам'ятки історії і культури поділяються на п'ять основних видів: історії, археології, містобудування та архітектури, мистецтва, документальні пам'ятки.

Пам'ятки археології. На території Високопільського району знаходяться 150 курганів, про які немає інформації [70]. Звісно лише, що усі вони зазнавали розкопування та пограбування і не відносяться до об'єктів національної спадщини та туризму. Деякі археологічні експонати є в

районному краєзнавчому музеї, але вони також мають місцеве значення. Тому археологічну складову історико-культурних ресурсів Високопільщини можна оцінити не більше 1 бали.

До **пам'яток історії** в паспорті району віднесено 28 об'єктів, про які немає жодної опублікованої інформації [62]. Нам звісно лише, що більшість з них – це пам'ятники загиблим воїнам-односельцям, братські та поодинокі могили радянських воїнів, пам'ятні знаки жертвам Голодомору, пам'ятники Леніну або Шевченко. Жоден з них не має міжрайонного чи національного значення. Тому цю складову туристичного потенціалу оцінюємо в 1 бал.

Пам'ятки архітектури. Архітектурна спадщина Високопільщини також дуже бідна, якщо не сказати «відсутня». До пам'яток в офіційному паспорті району не віднесена жодна будівля. Деякий інтерес являють у Високопільлі побудовані німцями-колоністами будинки: гімназія, прокуратура, колишня кірха (нині будинок культури), млин Торлина та дім заможного колоніста.

В районі налічується 11 культових споруд [62]. Це – православні церкви Московського патріархату у восьми сілах – Високопілья (4550 жит.), Архангельське (1920 жит.), Іванівка (830 жит.), Кочубеївка (980 жит.), Новопетрівка (830 жит.), Заградівка (770 жит.), Мала Шестерня (380 жит.), Нововознесенське (620 жит.), – та Київського патріархату у трьох сілах – Потьомкіно (490 жит.), Мала Шестерня (380 жит.), Новомиколаївка (790 жит.). Об'єктів паломництва серед них немає, оскільки усі храми нові.

На жаль, але архітектурна складова туристичного потенціалу району дорівнює нулю.

Біосоціальні ресурси Високопільщини також дуже скромні. Ніяких домів-музеїв в районі немає. Видатними народженнями району шануються чотири людини [44]: Станіслав Місаковський (1917–1996), польський поет, справжнє ім'я Володимир Дем'янок; В.О. Бондаренко (1931 р.н.), доктор медичних наук, професор, народний депутат України; І.В. Кондратюк (1962 р.н.), український телеведучий, продюсер, ноумен; Лубчак В.М. (1986 р.н.) – журналіст та письменник Херсонської області. Троє з них ще живі.

Традиційне **народне мистецтво** (гончарство, художня вишивка, художня обробка дерева, декоративний розпис, ткацтво, килимарство, плетіння тощо) на Високопільщині не склалося, оскільки фактично тут мешкає лише перше покоління населення. Знаменитими майстрами район не славиться, але у районному Будинку культури кожен рік влаштовується виставка-продаж виробів майстрів декоративно-прикладного мистецтва.

Регулярно у райцентрі та великих сілах влаштовуються місцеві **подієві заходи** – спортивні та козацькі змагання, фестивалі аматорського мистецтва та художньої самодіяльності, виступи театральних та танцювальних гуртків, свята (дні Народження селища, Незалежності України, Державного прапора, Святого Миколая тощо), ярмарки майстрів, умільців, господинь, фото-виставки та ін. [61]. Організатором цих заходів зазвичай виступає районний відділ культури і туризму. Однак ці заходи не мають національного чи обласного значення, серед них немає найвизначніших.

Тобто біосоціальні та подієві ресурси Високопільського району згідно використовуваній методиці можуть бути оцінені не більше ніж по 1 бали.

Таблиця 2.2

Інтегральна оцінка культурного блоку Високопільського району

	Археологічні рекреаційні ресурси	Архітектурно- історичні ресурси	Біосоціальні ресурси	Подієві ресурси	Сума балів природного блоку	Інтегральна оцінка природного блоку
Оцінка ресурсів, бали	1	1	1	1	4	1

Інтегральна оцінка культурного блоку Високопільського району виходить рівною також 1 балу (табл. 2.2).

Інфраструктурні рекреаційні ресурси

При бальній оцінці інфраструктурних РТР регіону розглядалися такі показники: 1) кількість закладів оздоровлення та відпочинку; 2) кількість туристських готелів. При визначенні балу інфраструктурного блоку виходили з того, що: 1 бал – 1–3; 2 бала – 3–5; 3 бала – 5–7; 4 бала – 7–10; 5 балів – понад 10 рекреаційно-туристських закладів [5].

У Високопільському районі немає туристичних фірм, є 2 заклади оздоровлення (дитячий табір та база відпочинку); відомі лише три малих готелі. Тому оцінка інфраструктурних рекреаційних ресурсів району дає нам **2 бала**.

У цілому район володіє досить розвинутою мережею соціальної інфраструктури. Тут налічується 139 магазинів, 21 підприємство ресторанного господарства (кафе, бари), 17 денних загальноосвітніх навчальних закладів, 14 постійних дошкільних закладів, дитяча музична школа 12 шкільних бібліотек, 3 лікарні и 23 фельдшерсько-акушерських пунктів, 7 аптек, 23 закладів культури клубного типу, 1 музей (включаючи філіали), 23 будинки культури, 10 сільських клубів, 4 клуби за інтересами. Функціонують 13 телефонних станцій, 2 вишки мобільного зв'язку; забезпеченість основними телефонами складає 14 одиниць на 100 жителів [62].

На базі цієї інфраструктури не являє великого труда розгорнути прийом кількох сотень приїжджих і проїжджаючих туристів. Проблемою є тільки залучення туристів до району, для чого треба розгорнути інформаційно-рекламну кампанію, щоб надати району певний туристичний імідж.

Таблиця 2.3

Комплексна оцінка туристсько-рекреаційного потенціалу
Високопільського району

	Природного	природно-антропогенного	Архітектурно-історичного	Біосоціального	Подієвого	Інфраструктурного	Сума складових балів ТРП	Загальний бал ТРП
Бали	1	1	1	1	1	2	7	<1

Однак на даний момент підсумовування отриманих складових балів дає нам дуже низький бал **комплексної оцінки** туристсько-рекреаційного потенціалу Високопільського району (табл. 2.3) – не більше 1, реально – менше 1. Тобто, «природна» привабливість району є несприятливою для розвитку туристичного бізнесу. Тому закономірно, що в'їзний туристичний потік до району дуже невеликий, визначається випадковими чинниками, що для залучення туристів потрібно організовувати оригінальні, високо конкурентоспроможні і, швидше за все, дорогі атракції.

2.4. Територіальне розташування туристичних об'єктів

Територіальне розташування туристичних ресурсів Високопільського району виглядає наступним чином:

Високопільська селищна рада (смт Високопільля, села Князівна, Потьомкине, Тополине) – розташована на вододілу, до обласного центру 170 км, 5770 жителів:

- районний історико-краєзнавчий музей;
- районний будинок культури;
- готель;
- Свято-Успенський храм МП;
- храм Афанасія Берестейського КП (с. Потьомкине);
- пам'ятник В.І. Леніну;
- пам'ятник лейтенанту Андрєєву Я.Л.;
- братська могила у Високопільлі;
- меморіал загиблим воїнам;
- центральна районна бібліотека;
- центральна дитяча бібліотека;
- гімназія;
- підприємство «Високопільля ТОВ «Експотрейд»;
- ПСП «Високопільське»;

Архангельська селищна рада (смт Архангельське, село Блакитне) – розташована на річці Інгулець, до райцентру 17 км, 2000 жителів:

- річка Інгулець;
- рекреаційна зона «Архангельський ліс» 30 га;
- дитячий табір «Мрія»;
- готель;
- пам'ятник загиблим воїнам;
- Михайлівський храм МП;
- професійно-технічне училище;

Заградівська сільська рада (село Заградівка) – розташована на річці Інгулець, до райцентру 21 км, 710 жителів:

- Андріївський храм МП;
- меморіал загиблим воїнам.
- готель;
- річка Інгулець;

Зарічненська сільська рада (села Зарічне, Благодатне, Мар'їне) – розташована на річці Інгулець, до райцентру 17 км, 830 жителів:

- пам'ятник загиблим воїнам.
- річка Інгулець;

Іванівська сільська рада (села Іванівна, Миколаївка) – розташована на річці Інгулець, до райцентру 12 км, 1280 жителів:

- Покровський храм МП;
- обеліск захисникам сіла (Іванівна).
- річка Інгулець;

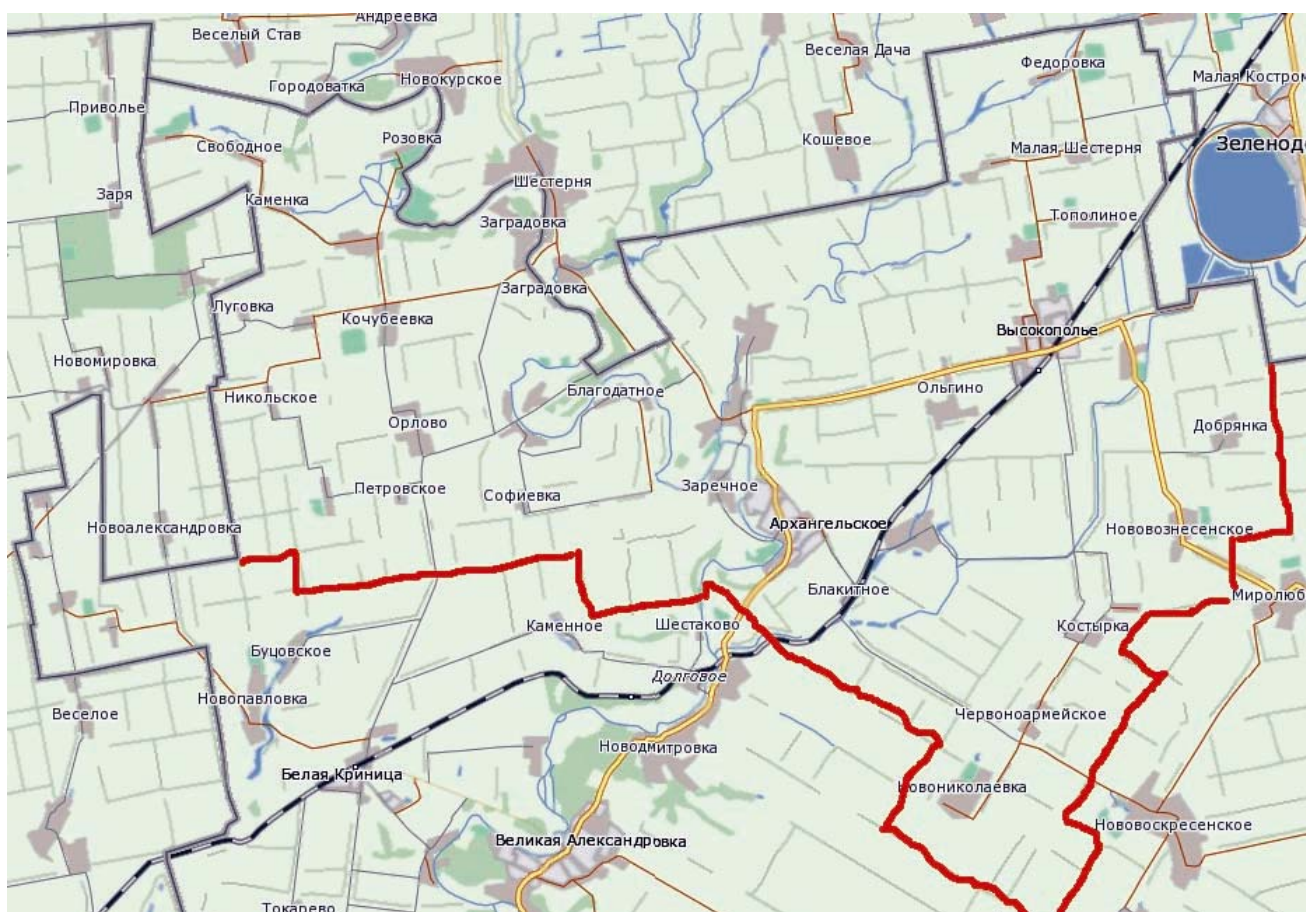

Рис. 2.2. Оглядова карта Високопільського району з лісосмугами

Кочубеївська сільська рада (села Кочубеївка, Микільське, Світлівка) – розташована на вододілу, до райцентру 31 км, 900 жителів:

- Георгіївський храм МП;
- пам'ятник загиблим воїнам;
- сади.

Малешестірнянська сільрада (села Мала Шестірна, Новогригорівське, Федорівка) – розташована на вододілу, до райцентру 10 км, 790 жителів:

- пам'ятник загиблим воїнам;
- храм Св. Інокентія Херсонського МП;
- храм Кіпріана і мучениці Іустинії КП;
- ставки (с. Федорівка);
- сади (с. Федорівка).

Нововознесенська сільрада (села Нововознесенське, Вереміївна, Добрянка, Костирка) – розташована на вододілу, до райцентру 10 км, 940 жителів:

- Нововознесенський шкільний музей бойової та трудової слави;
- пам'ятник загиблим воїнам;
- храм Св. Іоанна Златоуста МП;
- сади.

Новомиколаївська сільрада (села Новомиколаївка, Червоноармійське) – розташована на вододілу, до райцентру 18 км, 890 жителів:

- храм Св. Миколая КП;
- пам'ятник загиблим воїнам.

Новопетрівська сільська рада (села Новопетрівка, Ольгине) – розташована на вододілу, до райцентру 10 км, 1250 жителів:

- Новопетрівський музей бойової та трудової слави;
- пам'ятник загиблим воїнам;
- Петропавлівський храм МП;
- ставки.

Орлівська сільська рада (села Орлове, Наталине, Новобратське, Петровське, Рівнопілля) – розташована на вододілу та річці Інгулець, до райцентру 27 км, 1250 жителів:

- Орлівський історико-краєзнавчий музей.
- пам’ятник загиблим воїнам;
- річка Інгулець;

Пригір’ївська сільська рада (села Пригір’я Кам’янка, Краснівка, Розівка, Свободне) – розташована на вододілу, до райцентру 35 км, 910 жителів:

- колишня турбаза (с. Розівка);
- пам’ятник загиблим воїнам;
- зрошувальна система;
- ставки (с. Свободне).

РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ СТАН І НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ У ВИСОКОПІЛЬСЬКОМУ РАЙОНІ

3.1. Сучасний стан туристичної галузі

Про туристичну діяльність у Високопільському районі немає будь-яких статистичних даних. Також немає даних про обсяг і структуру споживчих витрат та споживчого попиту, вартість послуг готелів та ресторанів, витрати населення на поїздки за межі району, тим більше – про витрати на туризм і рекреацію. Валовий регіональний продукт району ніколи не підраховувався. Тому приходится робити власні орієнтовні оцінки й розрахунки.

Попереду спробуємо підрахувати кількість приїжджаючих в район туристів. Якщо за статистичними даними в Херсонській області на 1000 мешканців приходится 61 турист та 24 екскурсанти (див. табл. 3.1), тоді по прямій пропорції Високопільський район за рік офіційно (тобто попадаючи до статистичного обліку) мають відвідувати 1300 приїжджаючих туристів і 430 екскурсантів.

Однак у Херсонській області практично вся маса туристів прибуває на відпочинок у прибережні курортні міста, але не до маловодного степу. Приклад співвідношення між узбережжям і степом є в даних з Криму (табл. 3.2), де на усі внутрішні райони півострова прийшлися тільки 3% туристів.

Думаємо, що у Херсонській області ситуація є аналогічною. Тоді для Високопілля показник душевого навантаження зменшується у 30 разів, і ми одержуємо річний обсяг в'їзного турпотоку до району в кількості 40 туристів та 15 екскурсантів!

З іншого боку, кількість «диких» внутрішніх туристів в Україні оцінюється вдвічі-втричі більшою величиною у порівнянні з врахованими туристами. Якщо пропорційно збільшити підраховані вище цифри, тоді отриману величину в **100–150 відвідувачів** за рік треба вважати за реальну.

З огляду на туристичні ресурси Високопільського району, не думаємо, що в'їзні туристи затримуються тут більш ніж три доби. Якщо вони

витрачають за день по 400–500 гривень, тоді приносять в дохід району «фантастичну» суму приблизно в 170 тисяч гривень, що складає 0,074% від вартості валової продукції району. Тобто на даний час значення туризму для економіки району є нульовим!

Таблиця 3.1

Туристичні потоки по регіонах України

	Кількість туристів, обслугованих СТДУ, осіб на 1000 жителів	Іноземні туристи, осіб на 1000 жителів	Виїзні туристи, осіб на 1000 жителів	Внутрішні туристи, осіб на 1000 жителів	Екскурсанти, осіб на 1000 жителів
АР Крим	241,2	86,0	11,3	143,9	373
Вінницька	28,2	1,7	6,7	19,8	13
Волинська	66,2	4,9	9,9	51,4	34
Дніпропетровська	49,2	4,6	23,7	20,9	8
Донецька	33,2	0,4	14,1	18,7	4
Житомирська	9,8	...	2,9	6,9	15
Закарпатська	58,7	7,2	9,2	42,2	35
Запорізька	62,1	9,6	15,5	37,0	43
Івано-Франківська	25,8	0,8	6,3	18,7	38
Київська	410,4	64,4	253,2	92,8	57
Кіровоградська	35,7	0,7	7,2	27,7	17
Луганська	24,8	0,1	5,9	18,8	17
Львівська	45,6	3,7	22,7	19,3	31
Миколаївська	47,9	5,3	5,7	37,0	18
Одеська	55,5	21,8	18,7	15,0	31
Полтавська	47,0	1,2	7,7	38,1	18
Рівненська	50,1	3,2	9,3	37,5	22
Сумська	17,0	0,2	5,7	11,1	15
Тернопільська	29,9	...	6,2	23,7	18
Харківська	48,1	3,0	19,4	25,8	14
Херсонська	62,4	6,8	4,9	50,7	24
Хмельницька	41,7	0,6	11,3	29,9	22
Черкаська	30,8	0,8	5,2	24,7	18
Чернівецька	83,6	8,8	29,4	45,4	19
Чернігівська	28,6	2,1	5,6	20,8	25

Розраховано автором за даними: [49]

Таблиця 3.2

Готелі та інші місця для короткострокового проживання в Криму

№		Кількість готелів	Кількість місць	Кількість туристів
	У Криму, усього	93	14839	377374
	в т.ч. в районах	9	825	11375
1	Бахчисарайський	6	757	9825
2	Советський	1	32	1037
3	Кіровський	1	25	292
4	Чорноморський	1	11	221

Складено автором за даними: [49]

Очевидно, що саме з цій причини не знайдено будь-яких згадувань про туризм в документах Високопільської адміністрації. Відповідно, немає ніяких згадувань про програми розвитку сільського туризму по степових районах областей Південної України. Як вже говорилося, в районі немає туристичних агенцій. Це підтверджує, що туристична діяльність знаходиться тут у повному занепаді.

Фактична відсутність туристичного бізнесу в районі також пояснюється географічним положенням Високопільщини.

Зокрема, крізь район проходить лише одна другорядна територіальна автодорога, яка використовується переважно для вантажних перевезень. Велике місто – Кривий Ріг, в якому формуються та куди спрямовуються вантажопотоки, – знаходиться неподалеку: водіям вантажівок немає сенсу зупинятися на ночівлю у Високопільлі.

З іншого боку, в 35 кілометрах на схід від Високопільля знаходиться правий берег Каховського водосховища з його розчленованим і залісеним мальовничим ландшафтом. Природно, що потік туристів буде спрямований туди.

Також, вниз за течією Інгульця на південь від Високопільля знаходиться селище Велика Олександрівка, навколо якої ростуть ліси та відкілья починаються водні туристичні маршрути по Інгульцю.

Як показано у першому розділі, Високопільщина – це типовий для Південної України сільськогосподарський район з рівнинним степовим

ландшафтом і високим рівнем розораності, без значних річок і видатних природних об'єктів. Історико-культурні пам'ятники присвячені переважно Великій Вітчизняній війні, видатних архітектурних споруд немає. Комплексна оцінка туристсько-рекреаційного потенціалу району дала величину в 1,0 бал (в п'ятибальній шкалі), тобто незадовільну.

У цілому напрошується висновок, що Високопільський район має невідгідне місцезоположення, непривабливий ландшафт, дуже рядову забудову й архітектуру, без видатних історичних і культурних пам'яток. Тобто, умови для розвитку туристичного бізнесу в районі дуже несприятливі. Звідси можна зрозуміти, чому територія району так довго оставалась незаселеною і чому за її освоєння взяли саме німецькі колоністи.

SWOT-аналіз факторів розвитку сільського туризму у Високопільському районі надає такі результати:

Сильні сторони Високопільського району:

- гостинні люди;
- смачна національна кухня;
- натуральні продукти харчування;
- готовність сільського населення займатися бізнесом;
- низька вартість послуг у цій галузі.

Однак, *слабких сторін* у Високопільщині набагато більше:

- слабе залісення та висока розораність території,
- відсутність великих річок і водойм;
- погані дороги і загалом комунікації (у поганому стані водопровід);
- транспортне повідомлення дуже погане (до багатьох сіл рейсові автобуси ходять раз на тиждень);
- слабкий економічний стан більшості об'єктів сільського туризму і сільського населення, низький рівень доходу сільських жителів;
- житло не підготовлене для прийому туристів. значна частина домоволодіння не має санвузла і гарячої води;

- відсутність необхідних знань у сільських жителів для роботи у сфері сільського туризму;
- проблема сміття, відсутність можливостей його вивозу і переробки;
- незадовільний стан об'єктів комунально-побутового і соціально-культурного призначення;
- недостатнє фінансування заходів по задекларованих програмах розвитку туризму;
- відсутність каталогів, топографічних карт і докладних путівників, з описом об'єктів сільського туризму і переліком послуг, що надаються;
- відсутність інформаційних центрів сільського туризму на вокзалах, аеропортах і т.д.;
- відсутність дорожніх покажчиків, що інформують про туристичні маршрути, об'єкти сільського туризму;
- відсутність сувенірних лавок, торгуючих продукцією майстрів народних промислів;
- недолік кваліфікованих трудових ресурсів, трудова міграція;
- старіння і низька культура сільського населення;
- відсутність стандартів і нормативів мешкання населення в сільській місцевості, відповідних стандартам ЄС;
- відсутність стандартів безпеки якості продуктів харчування і сільськогосподарської продукції, відповідних стандартам ЄС;
- недостатній рівень медичної захищеності населення і відпочиваючих;
- відсутність реальної державної підтримки і пільгового кредитування;
- та перелік недоліків можна ще продовжувати.

До *можливостей* розвитку сільського туризму в районі відносяться:

- розробка туристичних маршрутів, зокрема вузькоспеціалізованих тематичних;
- розвиток аттракцій – велобаз, конеферм і осячих ферм;
- розробка кінних і веломаршрутів по степу;
- будівництво кафе і ресторанів національної кухні;

- поява нових фермерських господарств, орієнтування фермерів на сільський туризм;
- можливість пропонувати додаткові послуги на селі (баня, сауна, збирання грибів, катання на возі, тощо);
- розвиток інфраструктури сіла при розвитку туризму в районі.
- зростання потреби населення України в екологічно чистих продуктах харчування, популяризація здорового живлення;
- наявність в країні міжнародних програм, що підтримують розвиток сільського туризму;
- розвиток інноваційних технологій (енергоефективність, енергозбереження) та їх застосування при будівництві об'єктів сільського туризму;
- наявність розпоряджень Кабінету Міністрів України, направлених на розвиток сільського туризму в Україні;
- наявність проекту Закону України «Про сільський аграрний туризм».

Як *загрози* розвитку туризму в Високопільському районі слід зважати:

- конкуренцію в сфері туризму з боку сусідніх районів, зокрема тих, які мають більш великі ліси та водойми: Великоолександрівського, Нововоронцовського та інших;
- нестабільність законодавства, немає способів легалізації об'єктів із статусом «об'єкт сільського туризму», яке дає пільги;
- відсутність програми підтримки держави і програми послідовного розвитку;
- можливу екологічну проблему при неорганізованому потоці туристів, охота і рибалка можливі виключно при дотриманні правил і норм.

У цілому, виходячи з аналізу природно-географічних і соціально-економічних чинників, *можливими видами сільського туризму* в Високопільському районі можна розглядати:

- лікувально-оздоровчий туризм (основною причиною виїзду туристів в сільську місцевість є бажання відновити здоров'я за рахунок екологічно

чистого і правильного харчування, чистого повітря, відпочинку від стресового стану, властивого крупним містам);

- активні спортивні види туризму (кінний, велосипедний, військово-спортивна підготовка);

- етнографічний і фестивальний туризм (відвідини етнографічних центрів і музеїв, проведення національних свят в селах);

- ностальгічний туризм (відвідини батьківщини предків, зокрема для німців);

- агротуризм (надання можливості туристам для трудової участі в житті ферми);

- гастрономічний туризм (поява кафе і ресторанів національної кухні, в т.ч. при фермерських господарствах).

3.2. Необхідність створення місцевої програми розвитку туризму

Порятунком від наступаючої соціально-економічної деградації для багатьох адміністративних районів степової України, зокрема Високопільського, є розвиток в них туристичного бізнесу – сільського, зеленого, аграрного, подієвого туризму тощо. Оскільки традицій і досвіду з такого бізнесу у населення немає, керівництво районів повинно всіляко допомогти людям освоїти цей новий рід займання.

Сподівання на стихійне поширення підприємництва в депресійному районі безглуздо. Тому першим кроком для розвитку нової галузі завжди є розробка й обґрунтування програм і планів її розвитку.

Розробка місцевої програми розвитку туристичної діяльності здійснюється в такій послідовності:

1. Оцінка й інвентаризація наявних на території туристично-рекреаційних ресурсів – природнокліматичних (клімат, ландшафт, екосистеми), культурно-історичних (культурно-історична спадщина, витвори мистецтва, археологічні пам'ятки, місцеві етнічні й побутові традиції тощо), інфраструктурної і матеріально-технічної бази. Крім місцевих жителів до цієї

справи найпростіше підключити студентів географічних, туристичних, історичних факультетів вузів на умовах виробничої практики. Кінцевим результатом інвентаризації ресурсів мають бути туристичні кадастр, паспорти, каталоги і рекламні проспекти району та його населених пунктів.

2. Складання всеосяжного переліку (каталогу) послуг, які можуть надаватися громадою для приїжджаючих, та вибір на його основі придатного для району туристичного продукту. Це необхідно для розгортання рекламної кампанії з метою формування туристичного бренду (іміджу) території.

3. Складання «кадрового паспорта» майбутньої галузі – тобто пошук серед місцевого населення потенційних виконавців програми – майбутніх постачальників туристичних послуг, та агентів по їх просуванню. Пошук здійснюється лідерами громади, добро знаючими здібності мешканців. Практика показує, що на таке займання в основному йдуть досить освічені особи (вчителі, музиканти, службовці тощо), які звичайно не мають стартового капіталу для організації бізнесу та потребують додаткового навчання.

4. Урегулювання та узгодження правових підстав, нормативно-правових стандартів, правил, домовленостей про можливі пільги чи квоти, щоб створити гарантії, захист та надійність під час функціонування підприємств. Складання довідника чи посібника з питань організації туристичного бізнесу в даному районі (тобто включаючи інформацію про місцеві умови й особливості).

5. Виявлення джерел та створення умов для можливого фінансування підприємництва. Без такої підтримки запропоновані програми навряд будуть реалізованими, а підприємці-початківці – конкурентоспроможними. Наприклад, про вигідні європейські стипендіальні програми підтримки сільського туризму відомо лише вузькому колу людей, але не масі українських селян. Тому потрібний докладний довідник про кредитно-фінансові структури, які підтримують розвиток туристичних підприємств.

6. Розробка попередніх бізнес-планів (або інвестиційних пропозицій) для конкретних перспективних туристичних підприємств і туристичних об'єктів

за ступенем (ієрархією) їх важливості та прибутковості. Оскільки для розробки якісного бізнес-плану потрібні кваліфіковані спеціалісти, малоймовірно, щоб потенційний підприємець-виконавець самостійно замовив та сплатив його розробку. Тому портфель інвестиційних пропозицій з туризму треба готувати «на либонь», вклавши гроші громади без оглядки на їх окупність

Добрий бізнес-план – це інструмент для залучення зовнішнього капіталу, необхідного для реалізації підприємницького проекту, доказ, що в підприємця є обґрунтована реальна програма успішної реалізації ідеї. Він створює надійне, реальне підґрунтя для побудови ділових, конструктивних взаємин з кредиторами та служить основним інструментом комунікації між підприємцем і майбутніми постачальниками, продавцями та робітниками.

7. Розробка програм і створення умов для підготовки та перепідготовки кадрів для галузі безпосередньо в громаді. Обійтися тільки поварами, водіями та селянами не вдасться, тому прийдеться організовувати курси аніматорів, екскурсоводів, демонстраторів, фотографів тощо. Тому в районі має бути постійно діючий організаційно-консультаційний пункт з туристичної справи, що оперативно вирішує виникаючі проблеми. Цей пункт є також інформаційним для відвідувачів громади (району).

8. Реклама пропонованих підприємств (інвестиційні пропозиції). Тепер, коли в нашому розпорядженні є повна інформація по місцевих справах з туризму, а саме: чітко визначений туристичний продукт, перелік ресурсів, постачальники туристичних послуг, інформована громада, можна приступати до інтенсивних рекламних дій для стимулювання в'їзного туризму. На даний час першочерговим є відкриття туристичного вебсайту району, на якому розміщається уся вище перерахована інформація. Важко казати, що дорожче – вебсайт або кольорові буклети, але постійна присутність в Інтернеті є набагато ефективнішою.

Серед послуг, що вказуються в рекламному каталозі для потенційних відвідувачів в буклетах чи на сайті, докладно викладатимуться:

– пам'ятки регіону – особливі або примітні природні, історичні та рукотворні об'єкти, що допомагає зробити відвідування цих місць незабутнім;

– рекреаційні можливості – тенісні корти, байдаркові походи, бадмінтон, баскетбол і волейбол; футбольні та бейсбольні поля, катки, лижні траси, бігові та велосипедні доріжки; манежі і траси для верхової їзди; гімнастичні зали та клуби здоров'я; курорти на мінеральних водах; тири для стрільби, тощо;

– інформаційні центри для відвідувачів – по розташуванню, видам послуг, мовним можливостям, режиму роботи;

– місцеві туроператори або гіді – за цінами, видам використовуваного транспорту, областям спеціалізації, режиму роботи і мовним можливостям;

– залізничне і автобусне сполучення до дестинації з найближчого великого міста;

– агентства по оренді автомобілів в районі, типи транспортних засобів та наявне додаткове обладнання (багажники на даху, зимова гума, причепи-трейлери), а також надання послуг по використанню орендованого автомобіля в один кінець;

– кількість і тип готельних номерів та інших видів короткострокового розміщення, наявних в самій громаді або поблизу із зазначенням характерних особливостей місць відвідування (супутникове телебачення, басейн, тенісні корти, столики біля басейну, мінеральне джерело, тренажерний зал тощо);

– середній ціновий діапазон, сезонний та тижневий рівень завантаження різних місць розміщення, безкоштовні туристські засоби та послуги;

– найближчі музеї – за типом колекцій та спеціальних програм, розміром вхідної плати, очікуваним даруванням, режиму роботи, наявності можливостей для молоді, людей похилого віку, осіб з обмеженими можливостями;

– професійні театри, аматорські театральні групи, театри з нерегулярною вечірньої програмою.

- ресторани у районі – за ціною, типу, розміру, специфічним особливостям, оцінка та огляд незалежними експертами, якщо такі є;
- можливості покупок, враховуючи наявність найбільших торгових центрів в регіоні, універмагів, магазинів народних ремесел, спеціалізованих магазинів, барахолок, товкучок, вуличних базарів та інших торговельних об'єктів;
- наявний медичний персонал та об'єкти, включаючи спеціальні клініки, інститути та програми, з докладною інформацією про кількість ліжко-місць, вартість, умови оплати і обмеженнях, якщо такі є;
- культові споруди – по найменуванню, розташуванню, розкладом служби і список всіх релігійних груп, які організовують там регулярні зустрічі;
- наявні можливості для організації конгресів, включаючи розмір і тип приміщень; організацію харчування; оснащеність електроприладами і демонстраційним обладнанням;
- регулярні збори різних державних і громадських організацій, включаючи час і місце їх звичайних зборів, тип розміщення для відвідувачів;
- прилеглі бази та рекреаційні можливості на природі – за типом, обмеженням та умовам вступу;
- професійні або аматорські спортивні команди або спортивні заходи, що проходять на території – по сезонам, ціною за квиток, умовами бронювання місць, організації групових відвідувань і спеціальному транспорту;
- короткострокові виставки різного характеру, проведення яких очікується в найближчі роки;
- навчальні групи, соціальні клуби, цикли лекцій або інша подібна діяльність, яка була б привабливою для іноземних відвідувачів;
- аматорські шоу, виставки, покази, змагання чи збори груп за інтересами – від колекціонерів антикваріату до колекціонерів поштових марок; від любителів авіа моделювання до любителів моделювання поїздів;
- щорічні заходи – за місцем проведення, дат, вхідний платі, умовами бронювання місць для участі і характеру самого заходу.

Покладене на управління і відділи культури і туризму обласних і районних держадміністрацій завдання по створенню і забезпеченню роботи туристично-інформаційних сайтів і центрів ефективно може бути виконане тільки шляхом збору і обробки всього перерахованого масиву даних. Але мізерний штат і кадровий склад цих відділів не дозволяють провести повномасштабне дослідження туристичної привабливості та потенціалу підконтрольної території. Тому для швидкого вирішення даного завдання слід об'єднати всі зацікавлені в розвитку туризму організації, перш за все кафедри туризму, екології і географія у вузах, які мають достатній резерв фахівців і робочої сили.

3.3. Першочергові заходи для розвитку туристичного бізнесу

Як зрозуміло, розвиток туристичної діяльності в сучасному її розумінні треба починати фактично з нуля. *Першим кроком* у цієї справі має бути організація туристичних краєзнавчо-екскурсійних маршрутів по території району.

Враховуючи наявні туристичні ресурси Високопільського району, для відвідувачів району по-перше можна організувати краєзнавчо-екскурсійний маршрут «Історія та ландшафти Високопільщини», який охоплює практично всю територію району (див. табл. 3.3 та рис. 2.3).

Тривалість цього маршруту – 1 день, довжина – 92 км, дія маршруту – влітку, учасники маршруту – без обмежень віку. Екскурсія починається від залізничного вокзалу або від районного історико-краєзнавчого музею і попереду передбачає знайомство з музеєм та селищем Високопілья: його пам'ятниками і забудовою. Потім автобус по місцевим автодорогам об'їжджає основні села району (див. табл. 3.1). З вікон автобусу екскурсанти спостерігають одноманітний плоский степовий ландшафт та безкрайні засіяні поля, а на зупинках у селах оглядають місцеві пам'ятки, музеї, забудову й архітектуру. Екскурсовод розповідає про природу, історію сіл, сучасне життя людей, економіку району.

Таблиця 3.3

Технологічна карта маршруту «Історія та ландшафти Високопільщини»

№ п/п	Ділянки переміщення по маршруту	Місця зупинок	Об'єкт показу	Тривалість огляду	Основний зміст інформації	Вказівки по організації
1	сmt Високопільля	сmt Високопільля	Високопільський історико-краєзнавчий музей	20 хвилин	Екскурсія по музею	
2	сmt Високопільля	сmt Високопільля	Пам'ятники (Леніну, воїнам), гімназія, старий млин, храм тощо)	По ходу руху 15 хвилин	Інформація про пам'ятки та історію	2 км Вихід з автобуса
3	сmt Високопільля	с. Ново-вознесенське	Музей бойової та трудової слави, пам'ятник воїнам, храм	По ходу руху 15 хвилин	Інформація про пам'ятки та історію	12 км Вихід з автобуса
4	с. Ново-вознесенське	с. Ново-петрівка	Музей бойової та трудової слави, пам'ятник воїнам, храм	По ходу руху 15 хвилин	Інформація про пам'ятки та історію	16 км Вихід з автобуса
4	с. Ново-петрівка	сmt Архангельське	пам'ятник воїнам, річка Інгулець, Архангельський ліс, храм	По ходу руху 15 хвилин	Інформація про пам'ятки та історію	5 км Вихід з автобуса
5	сmt Архангельське	с. Орлове	Курган Могила-Брилева, храм, пам'ятник воїнам,	По ходу руху 15 хвилин	Інформація про пам'ятки та історію	22 км Вихід з автобуса
	с. Орлове	с. Кочубіївка	історико-краєзнавчий музей, храм, пам'ятник воїнам	По ходу руху 60 хвилин	Інформація про пам'ятки та історію	4 км Вихід з автобуса
6	с. Кочубіївка	с. Заградівка	річка Інгулець, пам'ятники воїнам, храм	По ходу руху 15 хвилин	Інформація про пам'ятки та історію	7 км Вихід з автобуса
7	с. Заградівка	с. Іванівка	пам'ятники воїнам, храм	Обід 40 хвилин	Інформація про пам'ятки та історію	12 км Вихід з автобуса
8	с. Іванівка	сmt Високопільля	пам'ятники воїнам	По ходу руху 15 хвилин	Інформація про пам'ятки та історію	12 км Вихід з автобуса

Найцікавішими елементами екскурсії є відвідування старовинних сіл вздовж річки Інгулець, де є лісові масиви, розташовані районні зони та табори відпочинку. Зупинка на обід та відвідування магазинів здійснюється у мальовничому селищі Заградівка, яке розташовано на захід від Високопільля, на березі Інгульця.

Оскільки ландшафт і пам'ятки району дуже одноманітні, треба піклуватися про прикраси екскурсій якимись оригінальними зустрічами, наприклад, з місцевими майстрами, фермерами, кулінарами, господарями та іншими видатними людьми району. Також для підвищення іміджу району треба забезпечити чистоту та санітарію вздовж маршруту.

Рис. 2.3. Схема екскурсійного маршруту

Другим кроком у справі розвитку туризму на даний час є створення єдиного туристичного сайту Високопільського району. Безумовно, така робота потребує значних зусиль з боку широкого кола спеціалістів різного профілю, наявності кваліфікованого програміста та чималих фінансових витрат. Однак, це дасте найбільший інформаційний і терміновий ефект та обійдеться дешевше, ніж друкування і розповсюдження буклетів, каталогів та іншої подібної паперової реклами.

На цьому сайті треба розмістити саму повну інформацію про туристичні ресурси й об'єкти району наступного змісту:

А. З природного потенціалу:

- фізико-географічна та ландшафтна карти району;
- перелік і фотографії водойм, придатних для рибальства та купання;
- відомості про якість води у джерелах, колодязях, річках та ставках;
- перелік і карти мисливських угідь;
- відомості про правила й терміни полювання і рибальства;
- перелік і фотографії природних пам'яток, джерел, заповідників, охоронюваних угідь.

А. З історико-культурного потенціалу:

- адміністративна карта району і план міста Сватове;
- список та фотографії історичних пам'ятників;
- список, адреси, фотографії видатних архітектурних споруд;
- список, адреси, фотографії, каталоги музеїв;
- список, адреси майстрів, фотографії зразків їхніх творів;
- список і фотографії передових (видатних) підприємств і фермерів;
- аматорські театральні групи, професійні театри, театри з нерегулярною вечірньої програмою;
- навчальні групи, соціальні клуби, цикли лекцій або інша подібна діяльність, яка була б привабливою для відвідувачів;
- аматорські шоу, виставки, покази, змагання чи збори груп за інтересами (колекціонерів антикваріату або поштових марок, любителів авіамоделювання або поїздів, тощо);
- щорічні культурні заходи: місце проведення, дата, вхідна плата, умови бронювання місць для участі, характер самого заходу;
- об'єкти ремесел і народних промыслів: виробництво сувенірів: лакові мініатюри, іконопис, ювелірні вироби, ручне ткацтво, вишивка, розпис тканин, в'язання, плетіння з лози і бересту, художня обробка дерева, різьблення по дереву, ковальська справа, жерстяна справа, гончарна справа, бондарювання, виготовлення іграшок, тощо.

А. З інфраструктурного потенціалу:

- економічна та транспортна карти району;
- список сіл, їхні фотографії, відомості про населення;

- інформаційні центри для відвідувачів — по розташуванню, видам послуг, мовним можливостям, режиму роботи;
- місцеві туроператори або гіді — за цінами, видам використовуваного транспорту, областям спеціалізації, режиму роботи і мовним можливостям;
- об'єкти екскурсійного туризму: музей, фабрика, виставковий салон, будинок ремесел, майстерня народного умільця, визначні пам'ятки, монастирі, фермерські подвір'я;
- об'єкти екологічного туризму: природний комплекс, присадибний парк, болото, сосновий бор, зелена зона, озеро, лісовий масив біля річки, урочище, лісова дача, кордон, заповідник, запруды, дамби, шлюзи (характеристика будівлі, експонатів, розділів, унікальність);
- об'єкти лікувально-оздоровчого туризму: санаторій, профілакторій, база відпочинку, малий готель, оздоровчий табір, туристська база, сторожка лісника, притулок, школа-інтернат (включаються всі об'єкти, у тому числі приватні);
- об'єкти спортивного і пригодницького туризму: гірськолижна траса, лижна база, можливість створення водного маршруту, пішохідний маршрут, парусний маршрут, стаціонарний польовий табір, легкоатлетичний стадіон, критий спортивний зал, плавальний басейн, лижна база, стрілецький тир;
- об'єкти полювання і рибного лову: мисливські господарства, будинок мисливця, будинок рибаків, риборозплідники, заповідник, мисливська база, палатковий притулок (з вказівкою видів дичини, риби, транспортної доступності, наявності автостоянки, санітарно-побутових умов, наявності мисливського і риболовецького транспорту);
- основні об'єкти паломницького туризму: монастир або подвір'я (чоловічий, жіночий), церква, община віруючих, святі місця і джерела (з вказівкою можливостей харчування, розміщення, транспортна доступність по кожному об'єкту, розклад служби);
- об'єкти бізнес-туризму: ярмарок в історичних торгових селах, виставка місцевої продукції і сувенірів, подієвий захід, семінари художників, народних умільців, фестивалі, конкурси, свята міста, урожаю, тощо;

— об'єкти розміщення з вказівкою якості і зручності номерів: готель, будинок колгоспника, база відпочинку, санаторій, профілакторій, малий готель, пансіонат, мисливська база, турбаза, оздоровчий табір, притулок, школа-інтернат, приватна квартира, садиба, тощо;

— об'єкти харчування: ресторан, їдальня, кафе, бар, придорожній трактир, чайна, кав'ярня, шашличня, чаркова, млинцева;

— додаткові послуги з харчування: обслуговування вдома сімейних свят, доставка обідів в офіси, виготовлення тортів, обслуговування замовлень на напівфабрикати, виїзне обслуговування зон масового відпочинку, комплектування сухих пайків, тощо;

— об'єкти розваги: театр, кіно, дискозал, нічний клуб, будинок культури, танцзал, казино, парк культури, водний клуб, відеосалон додаткові послуги (автостоянка, кафе, бар, вар'єте, клуб самодіяльної пісні, виступ поетів, циганів, художньої самодіяльності та ін.);

— спортивні об'єкти: стадіони, тенісні корти, бадмінтон, баскетбол і волейбол; футбольні та бейсбольні поля, катки, лижні траси, бігові та велосипедні доріжки; манежі та траси для верхової їзди, гімнастичні зали та клуби здоров'я, тири для стрільби, водні бази, тощо;

— об'єкти транспортної інфраструктури: автовокзал, автобаза, залізничний вокзал, річковий порт, аеропорт, наявність автобусних рейсів, агентства по оренді автомобілів, приватні таксі, тощо;

— стан автодоріг, мостових переходів, притрасового сервісу;

— забезпеченість медичними і страховими установами: лікарня, поліклініка, пологовий будинок, дитяча лікарня, шкірно-венерологічний диспансер, фельдшерсько-акушерський пункт, медичні установи об'єктів промисловості, профілакторії, страхові компанії;

— фінансові послуги: адреси відділень банків, банкоматів, обмінних пунктів, ломбардів, тощо;

— послуги зв'язку і пошти: поштові відділення, переговорні пункти, інтернет-клуби, тощо);

— можливості покупок, враховуючи наявність найбільших торгових центрів, універмагів, магазинів народних ремесел, спеціалізованих магазинів, барахолки, товкучок, вуличних базарів та інших торговельних об'єктів.

Робота зі створення і наповнення необхідною інформацією районного туристичного Інтернет-сайту на даний час має стати головною турботою місцевих діячів, які відповідають за розвиток туристичної діяльності – місцевого відділення Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні та місцевого управління культури і туризму. Тільки через запуск повноцінного туристичного Інтернет-сайту можна зрушити розвиток туризму на Високопільщині з той мертвої точки, на якій він сьогодні знаходиться.

Третій крок у справі розвитку туризму – це сприяння створення в районі зелених садиб за зразком інших областей і районів України, зокрема західних.

З досвіду розвитку сільського туризму по різних країнах звісно, що одна розрекламована, добре обладнана сільська садиба у середньому приймає за рік біля 500 гостей. За українськими цінами прибуток такої садиби складе біля 1 мільйона гривень. Тобто шляхом «розкручування» однієї садиби Високопільський район зможе отримувати вже 0,44% від вартості валової продукції району або 12% від місцевого бюджету!

З цього простого розрахунку видно, розвиток сільського туризму дуже вигідний як для його організаторів, так і для місцевої влади. У цілому сільський туризм сприяє вирішенню основних соціально-економічних проблем сіла, оскільки він забезпечує:

- зайнятість сільського населення, насамперед жінок;
- зростання доходів і підвищення життєвого рівня сільських жителів при відносно невеликих фінансових витратах;
- поліпшення впорядкування сіл, розвиток інженерної і соціальної інфраструктури;
- реалізацію на місці продукції особистого підсобного господарства, зокрема, готових продуктів харчування;

- розширення асортименту продукції присадибного господарства;
- стимулювання охорони місцевих визначних пам'яток, збереження місцевих звичаїв, фольклору, народних промислів;
- підвищення культурно-освітнього рівня сільського населення;
- може бути джерелом поповнення місцевих бюджетів додатковими надходженнями;
- не вимагає значних інвестицій і використовує переважно приватні джерела фінансування, а капіталовкладення швидко окупаються;
- розвантажує найбільш популярні туристичні центри, зменшуючи негативні екологічні наслідки дуже інтенсивної туристичної діяльності в «престижних» регіонах, сприяє продовженню туристичного сезону.

РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

Захист людини від небезпек супроводжує людство від моменту його виникнення до теперішнього часу. Якщо раніше небезпеки носили природний (землетрус; пожежі; грози; гірські обвали, повінь; урагани і т.д.) і біологічний (укуси тварин і змій; отруєння рослинною і тваринною їжею; мікроорганізми тощо) характер, то сьогодні номенклатура небезпек різко зросла, в основному, за рахунок антропогенного чинника (вибухові речовини; пестициди; медикаменти; лазерне, рентгенівське і інфрачервоне випромінювання; електрику, тощо) [32, с. 182].

У подорожах кількість небезпек ще більше збільшується: падіння з коня; вело-або автоаварія; пропажа багажу або документів в аеропорту чи на вокзалі; переохолодження чи перегрівання організму; неоптимальні мікрокліматичні параметри; дощова погода; недостовірна інформація; проблеми із засобами зв'язку; втрата особистих речей або частини спорядження на перекатах гірських річок або під час спуску на лижах з гори; отримання травм, переломів; обман, злочинство, рекет і т.д. У той же час слід пам'ятати, що людина сама є носієм потенційних небезпек, наприклад, вона може бути причиною різного роду небажаних подій внаслідок помилкових дій чи захворювання (запізнення на посадку в літак або автобус; погіршення настрою внаслідок відсутності гарячої води в готелі, тощо). Для туристів з невірноваженою психікою перебування за межами рідного міста як правило, призводить до нервових розладів, внаслідок підвищеної, як їм здається, уваги оточуючих до їхньої мови, манері поведінки, зовнішнього вигляду. Для таких мандрівників проблема безпеки має, в основному, психологічний характер [32, с. 183].

Деяку частину небезпек несе рівень кримінальної обстановки в районі подорожі (розкрадання грошей, коштовностей, документів, відео і фотоапаратури та інших особистих речей; кишенькові крадіжки; шахрайство під час купівлі-продажу; інциденти в ресторанах і розважальних закладах).

Необхідно зазначити, що скоєні правопорушення, як правило, носять економічний характер.

Небезпеки, що підстерігають туристів, за своєю природою випадкові, тобто підкоряються законам теорії ймовірності (спалахи небезпечних інфекційних захворювань; урагани, крадіжки і т.д.); носять прихований характер, вони невизначені в часі і в просторі (виверження вулканів; повені, землетруси тощо); існують постійно, діють безперервно (висока вологість; загазованість атмосфери міста і т.д.); вони загальні, від них не сховатися, вони проявляються всюди і завжди. Тому кожному туристу загрожує небезпека. Якщо небезпека реалізується, то вона завдає шкоди здоров'ю, який проявляється в травмах, хворобах, нервових потрясінь, інвалідних і летальні результати. Однак частина людей не надає пріоритетного значення, не вірить або недооцінює, в силу свого характеру і психічного стану, інформацію, яка носить імовірнісний або попереджувачий характер. У цих людей не вироблена ідеологія безпеки, не сформовано безпечне мислення і поведінка, і з такими людьми найбільш часто відбуваються, особливо в туризмі, ситуації (травмування, втрата або пропажа особистих речей; відставання від групи під час екскурсії і т. д.) [32, с. 184].

Необхідно підкреслити, що абсолютної безпеки в туризмі не буває; завжди існує деякий залишковий ризик. Отже, безпека – це такий рівень небезпеки, з яким на даному етапі економічного і туристського розвитку можна змиритися. Безпека подорожі – це допустимий ризик. В екстремальних видах туризму дозований ризик – це та «родзинка», яка приваблює мандрівників за-за гостроти відчуття.

Принциповий підхід до питань забезпечення особистої безпеки туристів заснований на дотриманні наступних непорушних істин:

1. Особиста безпека – це перш за все об'єктивна оцінка реальності загрози.
2. Необхідно оцінювати свою діяльність і вчинки з точки зору можливого негативного впливу.
3. Краще уникати небезпечних ситуацій, ніж стати їх жертвою.

4. Неправильне або неадекватна поведінка може посилити можливий негативний вплив і поставити під загрозу життя і здоров'я.

5. У ситуаціях підвищеного ризику слід прогнозувати розвиток подій хоча б на найближчі кілька хвилин, дотримуватися спокою і реально оцінювати обстановку.

6. У небезпечних ситуаціях завжди важливі перші кроки: часто її можна обійти або обірвати на самому початку.

7. Найпростіші засоби і попередні заходи захисту є найбільш надійними.

Відомо, що в основі травматизму та виникненні надзвичайних ситуацій в туризмі часто лежать організаційно-психологічні причини: низький рівень професійної підготовки; недостатнє виховання; неуважність і забудькуватість; слабка установка інструктора на дотримання безпеки; допуск до екстремальних видів туризму осіб з підвищеним ризиком травматизму; перебування людей у стані втоми чи інших психічних станах (істеричному, панічному, страху, переляку і т.д.). Так як діяльність людини є потенційно небезпечною, то безпека буде полягати у визначенні небезпек, що загрожують кожному туристові, і розробці відповідних способів захисту від них у будь-яких умовах подорожі [32, с. 185].

При наданні туристичних послуг повинен бути забезпечений прийнятний рівень ризику для життя і здоров'я туристів, як у звичайних умовах, так і в надзвичайних ситуаціях, що виникають в країні подорожей.

Ризик для життя і здоров'я людини в туристсько-екскурсійному обслуговуванні виникає в умовах:

- Існування джерел ризику;
- Прояви даного джерела на небезпечному для людини рівні;
- Схильності людини впливу джерел небезпеки.

Шкідливі чинники у туризмі можуть бути класифіковані наступним чином:

- травмонебезпека;
- вплив навколишнього середовища;
- пожежонебезпека;

- біологічні впливи;
- психофізіологічні навантаження;
- небезпека випромінювань;
- хімічні впливи;
- підвищена запиленість і загазованість;
- інші чинники;
- специфічні фактори ризику.

Травмонебезпека може виникнути в результаті переміщення механізмів, предметів і тіл; внаслідок складного рельєфу місцевості; пересування гірських порід (каменепадів, селів, лавин); несприятливих ергономічних характеристик використовуваного туристського спорядження та інвентарю, що спричиняють травми (тісне спортивне взуття, невдала конструкція кріплення гірських лиж, вузькі лямки рюкзаків і т. п.); небезпечних атмосферних явищ (статична електрика, блискавки, град і т. п.) [32, с. 237].

Зниження травмонебезпеки забезпечується:

- захисними пристроями та огороженням з використання рухливих механізмів, предметів, небезпечних ділянок території (підйомників, канатних доріг, ділянок осипів в горах, біля водойм, гірськолижних трас і т.д.);
- використанням засобів індивідуального захисту (страхувальних мотузок, обов'язок при перетині складних ділянок туристського маршруту, головних шоломів, льодорубів, гаків, тощо);
- дотриманням ергономічних вимог до туристського спорядження і інвентарю;
- дотриманням вимог будівельних норм і правил до житлових і громадських будинків і вимог відповідних нормативних документів до технічного стану транспортних засобів, що використовуються для перевезень туристів (екскурсійних автобусів, плавзасобів, пасажирських поїздів і т.д.);
- дотриманням правил експлуатації використовуваного інвентарю і обладнання (ліфтів, підйомників, візків тощо), забезпечуючи його безпечну роботу;

- випереджувальним інформуванням туристів про фактори ризику; заходи щодо попередження травм та про прийняття екстрених заходів у разі отримання травми.

Вплив навколишнього середовища обумовлено підвищеними чи зниженими температурами навколишнього середовища, вологістю і рухливістю повітря в зоні обслуговування туристів, різкими перепадами барометричного тиску [32, с. 237].

Показники мікроклімату в приміщеннях обслуговування туристів, а також у транспортних засобах повинні відповідати встановленим санітарно-гігієнічним вимогам (ГОСТ 12.1.005-88 «Система стандартів безпеки праці. Загальні санітарно-гігієнічні вимоги до повітря робочої зони») [17].

Попередження шкідливих впливів даного чинника ризику забезпечується:

- вибором сприятливого пори року, доби для проведення туристського заходу;
- раціональним проектуванням траси туристського маршруту;
- урахуванням погодних особливостей району;
- спорудженням на трасах туристських маршрутів укриттів від негоди;
- обладнанням приміщень та транспортних засобів пристроями кондиціонування і вентиляції, дезодорації повітря, опалювання, автоматичного контролю і сигналізації;
- забезпеченням відповідної екіпіровки туристів, включаючи засоби індивідуального захисту;
- своєчасним інформуванням туристів про реальні і прогнозовані умови на маршруті.

Пожаробезпека. Номенклатура вимог і показників по забезпеченню безпеки туристів від дії даного чинника ризику і методи їх перевірки здійснюються відповідно до ГОСТ 12.1.004-91 «Система стандартів безпеки праці. Пожежна безпека. Загальні вимоги».

Експлуатацію об'єктів обслуговування необхідно здійснювати в строгій відповідності з вимогами правил пожежної безпеки і інших затверджених нормативних документів [17].

Біологічні чинники (патогенні мікроорганізми і продукти їх життєдіяльності; мікроорганізми, а також отруйні рослини, плазуючі, комахи і тваринні, є переносниками інфекційних захворювань, викликають опіки, алергічні і інші токсичні реакції).

Дія даних чинників ризику на туристів попереджається:

- дотриманням встановлених санітарних норм і правил обслуговування;
- застосуванням устаткування і препаратів для дезінфекції, стерилізації;
- використанням знаків безпеки і необхідної маркіровки на предметах оснащення і спорудах, використовуваних при обслуговуванні туристів;
- проведенням попередніх і періодичних медичних оглядів обслуговуючого персоналу; необхідних профілактичних щеплень і дезінфікуючій обробці спорядження відповідно до вимог міжнародних медичних норм;
- попереджувачим інформуванням туристів про небезпечні тварини, риби, що плазують, рослини, ареали розповсюдження яких співпадають з туристським маршрутом, про те, як уникнути небажаних контактів і яким екстреним заходам слід вжити у разі отримання травми [32, с. 284].

Психофізіологічні чинники ризику. Виключення або зниження дії психофізіологічних чинників ризику (фізичних і нервово-психічних перевантажень) досягається:

- раціональною побудовою програми обслуговування туристів, графіків переміщення по маршрутах, що передбачають достатні умови для нормальної життєдіяльності людини;
- обліком психофізіологічних особливостей туристів при формуванні туристської групи;
- дотриманням ергономічних вимог до використовуваного туристського спорядження і інвентарю, транспортних засобів, меблів.

Небезпечними випромінюваннями є: підвищений рівень ультрафіолетового і радіологічного випромінювання [32, с. 284].

Попередження небезпеки ультрафіолетової радіації на туристських маршрутах забезпечується:

- інформуванням туристів про дію ультрафіолетового випромінювання на здоров'я людини;
- використанням засобів індивідуального захисту (захисних масок; кремів; одягу, що закриває тіло, руки, ноги туристів; сонцезахисних окулярів).

Необхідно враховувати дію даного чинника ризику при плануванні графіка руху по маршруту (по відкритих, незатінених ділянках маршруту в гірських, водних, лижних і інших походах).

Туристські маршрути допускається прокладати і експлуатувати тільки в місцевостях із сприятливими характеристиками радіологічного стану.

Хімічні чинники ризику (токсичні, дратівливі) [32, с. 285].

Для запобігання дії даних чинників ризику в обслуговуванні туристів необхідно:

- проводити регулярний контроль змісту шкідливих хімічних речовин в повітрі, воді, ґрунті, продуктах харчування і інших біологічних середовищах;
- здійснювати будівництво і розміщення об'єктів для обслуговування туристів в сприятливій, з точки дії хімічних чинників ризику, середовищу;
- застосовувати препарати для дезінфекції в строгій відповідності з інструкцією по використуванню, виключаючи можливість контактів туристів з цими засобами.

Підвищена запиленість і загазованість. Допустимий рівень шкідливих речовин в повітрі зон обслуговування туристів, приміщень, транспортних засобів повинні бути не вищими, ніж встановленим загальним санітарно-гігієнічними вимогами до повітря робочої зони, а також іншими санітарними нормами і правилами. Безпека забезпечується дотриманням вимог до оснащення приміщень, транспортних засобів вентиляцією з очищенням повітря [32, с. 286].

До інших чинників ризику відносяться небезпеки, пов'язані з відсутністю необхідної інформації про послуги і їх номінальні характеристики.

Необхідно передбачати:

- надання туристам достатньої інформації про туристські послуги відповідно до вимог, встановлених діючою нормативною документацією;
- проведення для туристів необхідних інструктажів по безпеці, що враховують специфіку виду туристського маршруту.

Специфічні чинники ризику в туризмі обумовлені:

- можливістю виникнення природних і техногенних катастроф в зоні туристичного підприємства або маршруту, та інших надзвичайних ситуацій;
- технічним станом об'єктів, які використовуються;
- складним рельєфом місцевості;
- рівнем професійної підготовленості обслуговуючого персоналу;
- підготовкою туристів до пересування по маршруту певної категорії складності;
- інформаційним забезпеченням.

У кожному туристському підприємстві повинні бути розроблені і затверджені плани дій персоналу в надзвичайних ситуаціях, включаючи взаємодію з місцевими органами управління, що беруть участь в рятувальних роботах. Керівник туристського підприємства несе відповідальність за підготовленість персоналу до дій в надзвичайних ситуаціях [32, с. 302].

Туристські підприємства зобов'язані ознайомити туристів з елементами ризику кожної конкретної туристської послуги і заходами по його запобіганню. Інформація, необхідна для туристів в цілях охорони їх життя і здоров'я, надається завчасно, до початку відпочинку і в процесі обслуговування. Інформація, що забезпечує безпеку життя і здоров'я туристів в процесі обслуговування, надається в порядку, встановленому діючою нормативною документацією.

ВИСНОВКИ

По результатах проведеного аналізу сформульовано такі висновки:

1. Оцінка рекреаційних ресурсів буває диференційною та інтегральною, *Диференційна оцінка* дається кожному окремому ресурсу, його властивості або особливості в межах регіону в цілому. *Інтегральна оцінка* дається певній ділянці території, яка відрізняється однорідністю і набором дискретних за розподілом в її межах окремих видів ресурсів. Диференційна оцінка сприяє визначенню об'єму розвитку того чи іншого виду рекреації, який базується на даному ресурсі, інтегральна оцінка дозволяє визначити оптимальне співіснування різних видів рекреації на певній території, з'ясувати обмеження і допустимі навантаження рекреантів на ландшафт.

2. Оцінка природні туристсько-рекреаційних ресурсів Високопільщини дає наступні дані (за п'ятибальною шкалою):

- кліматичні ресурси – 3 бала;
- естетичні якості ландшафту (орографія) – 1 бал, тому що поверхня району є слабо хвилястою, майже плоскою одноманітною рівниною;
- гідрологічні ресурси – менш 1 бала, оскільки частка рекреаційних смуг і акваторій займає лише 0,7% від площі території;
- привабливість ландшафту (рослинність та природоохоронні території) – 2 бала, оскільки заліснення території району дуже низьке – лише 2,4% площі;
- Рекреаційне навантаження – 3 бала, що є типовим для степової зони.

За результатами підсумування цих диференційних показників інтегральна оцінка природного блоку району дорівнює 1 бал.

3. Природно-антропогенні рекреаційні ресурси Високопільського району оцінюються також в 1 бал, оскільки заказники, ландшафтні та дендрологічні парки, ботанічні пам'ятки природи, пам'ятки садово-паркового мистецтва, заповідні урочища і бальнеологічні ресурси в районі відсутні, а природно-заповідний фонд займає лише 0,17% території.

4. Диференційна оцінка історико-культурних ресурсів складається з 5 складових, які у сумі дають інтегральну оцінку району в 1 бал, оскільки:

- пам'ятки археології (кургани) не відносяться до об'єктів національної спадщини та туризму (1 бал);

- пам'ятки історії (28 об'єктів) являють собою пам'ятники загиблим воїнам-односельцям, Леніну або Шевченко, братські та поодинокі могили радянських воїнів, що мають суґубо місцеве значення (1 бал);

- до пам'яток архітектури в офіційному паспорті району не віднесена жодна будівля (0 балів);

- біосоціальні ресурси Високопільщини також дуже скромні: ніяких домів-музеїв в районі немає, народне мистецтво не розвинене, місцеві події заходи (спортивні та козацькі змагання, фестивалі аматорського мистецтва та художньої самодіяльності, свята тощо) не мають національного чи обласного значення (1 бал).

4. При бальній оцінці інфраструктурних рекреаційно-туристичних ресурсів регіону розглядалися два показники — кількість закладів оздоровлення та відпочинку і кількість туристських готелів. Виходить, що у Високопільському районі немає туристичних фірм, лише два заклади оздоровлення (дитячий табір та база відпочинку) та три малих готелі. Тому оцінка інфраструктурних ресурсів району дає **2 бала**.

5. У підсумку сума отриманих складових балів дає нам дуже низький бал комплексної оцінки туристсько-рекреаційного потенціалу Високопільщини — **не більше 1**, а реально — менше ніж 1.

6. Однак на базі сучасної соціальної інфраструктури району не являє великого труда розгорнути прийом за рік кількох сотень приїжджих і проїжджаючих туристів. Проблемою остається тільки залучення туристів до району, для чого треба розгорнути ефективну інформаційно-рекламну кампанію, щоб надати району певний туристичний імідж.

7. Про туристичну діяльність у Високопільському районі немає будь-яких статистичних даних. Також немає даних про обсяг і структуру споживчих витрат та споживчого попиту, вартість послуг готелів та

ресторанів, витрати населення на поїздки за межі району, тим більше – про витрати на туризм і рекреацію. Валовий регіональний продукт району ніколи не підраховувався.

Сучасний обсяг в'їзного турпотоку в район оцінюється величиною в **100–150 відвідувачів** за рік. Якщо вони витрачають за день по 400–500 гривень, то приносять в дохід району «фантастичну» суму приблизно в 170 тисяч гривень, що складає 0,074% від вартості валової продукції району. Тобто на даний час значення туризму для економіки району є нульовим!

Очевидно, що саме з цій причини не знайдено будь-яких згадувань про туризм в документах Високопільської адміністрації. Відповідно, немає ніяких згадувань про програми розвитку сільського туризму по степових районах областей Південної України. Як вже говорилося, в районі немає туристичних агенцій. Це підтверджує, що туристична діяльність знаходиться тут у повному занепаді.

8. Фактична відсутність туристичного бізнесу в районі також пояснюється географічним положенням Високопільщини.

Зокрема, крізь район проходить лише одна другорядна територіальна автодорога, яка використовується переважно для вантажних перевезень. Велике місто – Кривий Ріг, в якому формуються та куди спрямовуються вантажопотоки, – знаходиться неподалеку: водіям вантажівок немає сенсу зупинятися на ночівлю у Високопільлі. З іншого боку, в 35 кілометрах на схід від Високопільля знаходиться правий берег Каховського водосховища з його розчленованим і залісеним мальовничим ландшафтом. Природно, що потік туристів буде спрямований туди. Також, вниз за течією Інгульця на південь від Високопільля знаходиться селище Велика Олександрівка, навколо якої ростуть ліси та відкіля починаються водні туристичні маршрути по Інгульцю.

У цілому напрошується висновок, що Високопільський район має невідгідне місцезположення, непривабливий ландшафт, дуже рядову забудову й архітектуру, без видатних історичних і культурних пам'яток. Тобто, умови для розвитку туристичного бізнесу в районі дуже несприятливі. Звідси можна

зрозуміти, чому територія району так довго оставалась незаселеною і чому за її освоєння взяли саме німецькі колоністи.

9. Виконаний аналіз факторів розвитку туризму (SWOT-аналіз) показує, що слабких сторін у Високопільщині набагато більше, ніж сильних. В цілому можна сказати, що для рекреаційно-туристичних цілей Високопільський район є непривабливим та нецікавим. Одноманітні рельєф та ландшафт, відсутність значних водних об'єктів і культурно-історичних пам'яток, антропогенне забруднення атмосфери, води і ґрунтів ніяк не сприяють розвитку різнобічної туристичної діяльності. Тому перспективним для району видом туристичного бізнесу слід вважати тільки аграрний, сільський і ностальгічний (для нащадків депортованих німецьких колоністів, тобто у цілому – сільський туризм).

10. Перед Високопільським районом стоїть завдання розробка й обґрунтування програм і планів розвитку нової галузі. Треба провести оцінку й інвентаризацію наявних на території туристично-рекреаційних ресурсів. Крім місцевих жителів до цієї справи найпростіше підключити студентів географічних, туристичних, історичних факультетів вузів на умовах виробничої практики. Кінцевим результатом інвентаризації ресурсів мають бути туристичні кадастр, паспорти, каталоги і рекламні проспекти району та його населених пунктів.

По-друге, необхідно складання всеосяжного переліку (каталогу) послуг, які можуть надаватися громадою для приїжджаючих, та вибір на його основі придатного для району туристичного продукту. Це необхідно для розгортання рекламної кампанії з метою формування туристичного бренду (іміджу) території.

По-третє, треба скласти «кадровий паспорт» майбутньої галузі – тобто пошук серед місцевого населення потенційних виконавців програми – майбутніх постачальників туристичних послуг, та агентів по їх просуванню. Пошук здійснюється лідерами громади, добро знаючими здібності мешканців. Практика показує, що на таке займання в основному їдуть досить освічені особи (вчителі, музиканти, службовці тощо), які звичайно не мають

стартового капіталу для організації бізнесу та потребують додаткового навчання.

11. Як зрозуміло з аналізу, розвиток туристичної діяльності в сучасному її розумінні треба починати фактично з нуля. *Першим кроком* у цієї справі має бути організація туристичних краєзнавчо-екскурсійних маршрутів по території району.

Враховуючи наявні туристичні ресурси Високопільського району, для відвідувачів району по-перше можна організувати краєзнавчо-екскурсійний маршрут «Історія та ландшафти Високопільщини», який охоплює практично всю територію району.

12. *Другим кроком* у справі розвитку туризму на даний час є створення єдиного туристичного сайту Високопільського району. На цьому сайті треба розмістити саму повну інформацію про туристичні ресурси й об'єкти району. Безумовно, така робота потребує значних зусиль з боку широкого кола спеціалістів різного профілю, наявності кваліфікованого програміста та чималих фінансових витрат. Однак, це дасте найбільший інформаційний і терміновий ефект та обійдеться дешевше, ніж друкування і розповсюдження буклетів, каталогів та іншої подібної паперової реклами.

13. *Третій крок* у справі розвитку туризму – це сприяння створення в районі зелених садиб. З досвіду розвитку по різних країнах звісно, що одна розрекламована, добре обладнана сільська садиба у середньому приймає за рік біля 500 гостей. За українськими цінами прибуток такої садиби складе біля 1 мільйона гривень. Тобто шляхом «розкручування» однієї садиби Високопільський район зможе отримувати вже 0,44% від вартості валової продукції району або 12% від місцевого бюджету! З цього простого розрахунку видно, розвиток сільського туризму дуже вигідний як для його організаторів, так і для місцевої влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України Про курорти. – Відомості Верховної ради України (ВВР). – 2000, №50. – ст. 435.
2. Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 р. №325/95-ВР
3. Альтернативная несельскохозяйственная занятость в сельской местности России: Научный отчет. / О. Шик, Т. Тихонова. – М., Институт экономики переходного периода, 2007.
4. Андрушків Б.М., Кузьмін О.Є. Основи менеджменту. – Львів: Світ, 1995. – 296 с.
5. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування. – К., 2001.
6. Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреації та рекреаційної географії. – К.: Палітра, 1998. – 130 с.
7. Богатко О.Г. Вплив лісів на клімат в Україні // Україна Молода – 19 січня 2005.
8. Бокша В.Г. Справочник по климатотерапии. – Киев: Здоровье, 1989. – 204 с.
9. Большаков Н. М. Рекреационная роль лесов. // Економіка і екологія, – 2005, №10.
10. Бутко И.И., Ляшко Г.И., Маркин П.П., Ситников В.А. Туризм. Безопасность в программах туров и на туристских маршрутах. Пособие для студентов. – М.: ИКЦ «МарТ», 2007. – 320 с.
11. Веденин Ю.А. Динамика территориальных рекреационных систем. М.: «Наука», 1982. – 188 с.
12. Великий тлумачний словник української мови / Уклад і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
13. Воронов Ю.Б. 100 избранных маршрутов для путешествий на байдарке. – М.: Мир, 1993. – <http://www.skitalets.ru/books/100mar/>
14. Гандзюк М.П., Желібо Е.П., Халімовський М.О. Основи охорони праці. – К.: Каравела, 2004.

15. Геврик Є. О. Охорона праці. – К.: Ніка-центр, 2005. – 296 с.
16. Географічна енциклопедія України: У 3-х тт. / Під ред. О.М. Маринича – К., 1989-1993. – 580 с.
17. ГОСТ 12.1.005-88. «Система стандартів безпеки праці. Загальні санітарно-гігієнічні вимоги до повітря робочої зони».
18. Гошкевич. В. Клады и древности Херсонской губернии – Херсон, 1902. – <http://library.kr.ua/kray/goshkevich/gosh1.html>
19. Грицак Ю.П. Проблемы экспедиционного обследования туристического потенциала и привлекательности территории // В зб.: Туристичний бізнес: світові тенденції та національні пріоритети. Матеріали V науково-практичної конференції 15 квітня 2011 року. – Харків: ХНУ ім. Каразіна, 2011. – с. 43-47.
20. Грицак Ю.П., Петров В.С. Послідовність створення місцевих програм розвитку туризму В зб.: Туризм і гостинність в Україні: стан, проблеми, тенденції, перспективи розвитку: Матеріали I міжнар. наук.-практ. конф. (1-2 листопада 2012 р., м. Черкаси). – Черкаси: Брама-Україна, 2012. – 640 с. – с. 29-34.
21. Дядечко Л.П. Економіка туристичного бізнесу: навч. посіб. ; МОН України. Донецький державний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 224 с.
22. Енциклопедія українознавства / Гол. ред. проф. В. Кубійович. – Л.: НТШ, 1993. – тт. 2, 3.
23. Жидецький В. Ц. Основи охорони праці. – Львів: Українська академія друкарства, 2006. – 336 с.
24. Жукова М.А. Менеджмент в туристском бизнесе М.: Кнорус, 2006. – 192 с.
25. Зінько Ю.В., Рутинський М.Й., Горішевський П.А. Інноваційні форми занять в сільському туризмі та агро туризмі // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2011. – Вип. 163, частина 1.
26. Історія міст і сіл УРСР: Херсонська область. – К., 1972. – с. 305-309.

27. Козинець В.М. Безпека життєдіяльності у сфері туризму: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2006. – 576 с.
28. Концепция развития сельского туризма в Крыму: Проект. – ПРООН, 2010.
29. Квартальнов В.А. Теория и практика туризма: Учебник. – М., Финансы и статистика, 2003. – 320 с.
30. Кваша С.В, Бойко В.М. Херсонська область. – Херсон: Айлант, 2004.
31. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. – Чернівці: Книги-XXI, 2003. – 300 с.
32. Козинець В. М. Безпека життєдіяльності у сфері туризму: Навчальний посібник / В. М. Козинець. – К.: Кондор, 2006. – 576 с.
33. Кравців В.С., Гринів Л.С., Копач М.В., Кузик С.П. Науково-методичні засади формування рекреаційної сфери. – Львів: НАН України, 1999. – 78 с.
34. Краснова М., Позняк Е. Про поняття природних рекреаційних ресурсів // Право України – №5, 2000.
35. Курортні ресурси України / Під ред. проф. М.В. Лободи. – К. Укрпрофоздоровниця. Тамед, 1999.
36. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг. – К.: Альтерпрес, 2002. – 436 с.
37. Мальська М.П. Основи туристичного бізнесу: навч. посіб. / М.П. Мальська, В.В. Худо, В.І. Цибух – МОН України. ЛНУ ім. Івана Франка. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 360 с.
38. Мальська М.П. Туристичний бізнес: теорія і практика. Навч. посіб. / М.П. Мальська, В.В. Худо – МОН України. ЛНУ ім. Івана Франка. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 424 с.
39. Мацала В.І. Рекреаційно-туристичний комплекс України. – Львів, 2007. – 456 с.
40. Мироненко Н.С., Твердохлебов И.Т. Рекреационная география. – М.: МГУ, 1981. – 207 с.

41. Организационно-правовые вопросы развития сельского зеленого туризма: Методические указания. / Донец О.В., Буцацкий А.И. – Симферополь, 2007.
42. Павлов. В.І, Проблеми інформатизації рекреаційної та туристичної діяльності в Україні: перспективи культурного та економічного розвитку. – Трускавець, 2000. – 275 с.
43. Панкова Є.В. Туристичне краєзнавство: навчальний посібник. – К.: Альтерпрес, 2003. – 352 с.
44. Парфиненко А.Ю. Актуальные проблемы экономики, менеджмента, маркетинга // Материалы Междунар. науч.-практ. конф. – Белгород, 17-19 нояб. 2009 г.
45. Петров В.С. Оцінка туристсько-рекреаційного потенціалу Високопільського району Херсонської області – ХНУ ім. В.Н.Каразіна
46. Про скарги Херсонської губернії – <http://library.kr.ua>
47. Проект районной планировки Високопільського району Херсонской области. – К., 1995. – Арх. № 12221.
48. Сергеева Т.К. Экологический туризм. Учебное пособие / Т.К. Сергеева. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 360 с.
49. Словарь-справочник по экологии (К.М. Сытник, А.В. Брайон, А.В. Гордецкий, А.П. Брайон). – Киев: Наукова думка, 1994. – 668 с.
50. Смолій В.А., Федорченко В.К., Цибух В.І. Енциклопедичний словник-довідник з туризму / Передмова В.М. Литвина. – Вид. дім «Слово», 2006. – 372 с.
51. Статистична звітність районного сільгоспуправління.
52. Стафійчук В.І. Рекреалогія. Навчальний посібник. – К.: Альтерпрес, 2006. – 264 с.
53. Треба О.А. Особливості розвитку національного ринку туристичних послуг // В сб. «Туристичний бізнес: світові тенденції та національні пріоритети. Матеріали V міжнародної науково-практичної конференції 15 квітня 2011 року». – Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2011. – с. 218-221.

54. Устойчивое развитие рекреационно-экономического комплекса Крыма: Монография / Коллектив авторов. Под ред. проф. А.В. Ефремова. – Симферополь: «Таврия», 2002. – 300 с.
55. Ушаков Д.С. Стратегическое планирование в туризме. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2007.
56. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія.: Центр навч. літератури, 2007. – 312 с.
57. Юрченко С.А. Инфраструктура мира: Учебное пособие / С.А. Юрченко. – Х.: ХНУ им. В.Н. Каразина, 2006. – 328 с.
58. <http://foto-planeta.com/ua/np/151047/blagodatne.html> – Високопілля
59. <http://geoswit.ucoz.ru/index/0-320>
60. <http://kartaonline.com/uk/obls/49/regs/> – Супутникові карти
61. <http://kronau.in.ua/> – Високопільська селищна рада
62. <http://uct.artkavun.kherson.ua/> – Управління культури і туризму Херсонської обласної державної адміністрації
63. <http://ukrmap.su/ru-gr/511.html> – Украинские учебники
64. <http://www.oda.kherson.ua/> – сайт Херсонської облдержадміністрації
65. <http://www.raster-maps.com/?p=1732> – Карты всех стран мира
66. <http://www.ukrstat.gov.ua> – Держкомстат України
67. www.buklib.net – Наукова бібліотека «Буковина».
68. www.leksika.com.ua – Українські енциклопедії та словники
69. www.library.if.ua – Електронна бібліотека економіста
70. www.tourism.gov.ua – Державна служба туризму і курортів України
71. www.tourlib.net – Електронна туристична бібліотека

ДОДАТКИ

ПАСПОРТ ВИСОКОПІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ

Джерело: <http://www.oda.kherson.ua/> – сайт Херсонської облдержадміністрації

Районний центр- смт Високопільля

Адреса Високопільської районної державної адміністрації:

Пош.інд. 74000 . смт Високопільля вул. Червоноармійська, 112

Код 05535 Телефон: 2-23-00 факс: 2-18-77

Електронна пошта:

ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО РАЙОН (МІСТО)

Дата утворення: 31 березня 1926 року

Площа: 0,7 тис. км кв. 2,5% від території області

Відстані: від смт Високопільля до м. Херсона залізницею 160 км,
автошляхом 170 км

Географічні дані: Район розташований на півночі області.

По території району протікає річка Інгулець

Кордони: Межує з Великоолександрівським та Нововоронцовським районами Херсонської області та Апостоловським, Широківським районами Дніпропетровської області, Березнігуватським районом Миколаївської області

Адміністративно-територіальні одиниці:

Селищ міського типу – 12

Сільських населених пунктів – 34

Кількість місцевих рад – 13

Чисельність наявного населення станом на 01.01.2009 15751 тис. осіб

/за чисельністю – ____ місце/, або ____ % від населення області,

у тому числі: сільське – 9462 тис.чол., або 60 %

міське – 6289 тис.чол., або 40 %

Коротка історична довідка

Високопільля (до 1915 року – Кронау) – селище міського типу і адміністративний центр району. Кронау засноване в 1869 році німцями – переселенцями із німецьких колоній Таврійської губернії. У VIII випуску "Ведомостей из важнейших селений Европейской России" за 1886 рік Кронау згадується як центр волості. У 1889 році в ній проживало вже 497 чоловік, 349 з яких займалися сільським господарством. Інтенсивно розвивались товарно-грошові відносини і капіталістичне підприємництво. В середині 80-х років XIX століття в Кронау почав діяти невеликий пивоварний завод, два оптові склади вина, два лісопильних склади. Пізніше російський купець Ю.А.Торлін побудував в колонії паровий млин (його обслуговували 30 робітників), який виробляв за добу 14,5 тонн борошна дев'яти сортів. В 1900 році товарообіг 17 торгівельних підприємств Кронау складав 145 тис.крб., тричі на рік тут влаштовувались ярмарки, на які збиралися селяни, ремісники, торгівельний люд із навколишніх сіл. На зламі віків в колонії вже працювали 5 магазинів, корчма, винний погріб, пивна та дріб'язкова лавки.

Вже в перші роки існування колонії на сезонні роботи сюди приїздили малоземельні та безземельні селяни-українці з Полтавської та Чернігівської губернії. Частина заробітчан, відпрацювавши сезон, залишалися зимувати в Кронау, пізніше одружувалися, заводили господарство і жили разом з німцями, водночас добре вивчаючи їх культуру, мову і звичаї. Поступово в селищі склалися чотири общини: українська, німецька, російська та єврейська. Вони були різними за чисельним складом, проте відігравали помітну роль в житті волосного центру. Представники національних общин часто одружувалися між собою і з'являлись російсько-німецькі, українсько-російські сім'ї.

Колонія росла, обіг її головних промислових підприємств збільшувався з кожним роком. Високу марку торлинського борошна знали не тільки в Російській імперії, але і за її межами. Саме процес економічного зростання Кронау сприяв тому, що Ю.А.Торлін використав свої зв'язки і фінанси для внесення змін до затвердженого царським указом проекту будівництва залізниці Херсон-Мерефа. Саме Юхиму Андрійовичу Торліну – російському купцю і підприємцю високопільці завдячують тим, що саме через Високопільля в 1916 році пролягла залізнична колія.

У 1914 році, коли почалася війна царської Росії з кайзерівською Німеччиною, "височайшим указом" було перейменовано всі населені пункти з німецькими назвами. В

1915 році Кронау дістало офіційну назву – Високопільля за його місцем на високому вододілі Дніпра й Інгульця та південних відрогах Наддніпрянської височини.

З 1920 по 1923 рік Високопільля входило в Криворізький повіт Катеринославської губернії, в 1923-1926 роки в Апостоловський район Криворізького округу.

31 березня 1926 року ВУЦВК і РНК УСРР прийняли постанову “Про утворення на території Херсонської округи Високопільського району з переважною німецькою людністю”. Постановою передбачено: “Утворити на території Херсонської округи новий Високопільський район з переважною німецькою людністю з центром у селищі Високопільля у складі вищенаведених залюднених пунктів”.

Всього в районі налічувалось 36 населених пунктів, з них 29 німецьких. За період з 1935 по 1944 рік район пережив декілька реорганізацій, в тому числі і ліквідації.

В сучасних межах район існує з грудня 1966 року і розташований він на півночі Херсонської області в басейні ріки Інгулець, правої притоки Дніпра, і межує з адміністративними областями України – Миколаївською і Дніпропетровською. На півночі район має спільні кордони з Широківським районом Дніпропетровської області, на півдні з Великоолександрівським районом Херсонської області, на сході – з Нововоронцовським районом Херсонської області, на Заході з Березнігуватським районом Миколаївської області.

Природні ресурси /корисні копалини/ – пісок, щебінь, глина, вапняне каміння, фосфати
Заповідники – немає

Структура земельного фонду:

Територія, усього	70,1	тис.га
у тому числі: сільськогосподарські угіддя	62,9	тис.га
із них: рілля	56,6	тис.га
Ліси й інші лісовкриті площі	2,6	тис.га
Забудовані землі	1,5	тис.га
Землі водного фонду	0,5	тис.га
Інші землі	2,6	тис.га

Питома вага району (міста) в економіці області:

Продукція промисловості	-
Товари народного споживання	-
Валова продукція сільського господарства	101094,9 тис. грн
у тому числі: рослинництво	62238,4 тис. грн
тваринництво	38856,5 тис. грн
Товарообіг	10880,88 тис. грн

ПРОМИСЛОВІСТЬ

Кількість підприємств, що знаходяться на самостійному балансі	0 один.
Галузева структура промисловості по видах економічної діяльності	Питома вага, %
Промисловість	-
Добувна промисловість	-
у тому числі:	
видобування енергетичних матеріалів	-
видобування неенергетичних матеріалів	-
Обробна промисловість	-
з неї харчова промисловість та перероблення сільськогосподарських продуктів	-
Легка промисловість	-
у тому числі	
текстильна промисловість та пошиття одягу	-
виробництво шкіри та шкіряного взуття	-

Виробництво деревини та виготовлення виробів з неї	-
Целюлозно-паперова, поліграфічна промисловість та видавнича справа	-
Хімічна і нафтохімічна промисловість	-
у тому числі	
хімічне виробництво	-
виробництво гумових та пластмасових виробів	-
Виробництво інших неметалевих мінеральних виробів /будматеріалів та скловиробів/	-
Металургія та оброблення металу	-
Машинобудування, ремонт та монтаж машин і устаткування	-
у тому числі:	
виробництво машин і устаткування	-
виробництво електричного та електронного устаткування	-
виробництво транспортного устаткування	-
Виробництво та розподілення електроенергії газу	-
Інші галузі	-

Промислове виробництво

Темп росту за останні три роки у % – 0

Валова продукція на одну особу, грн. – 0

Бартер у промисловості, %, та сільському господарстві, % 0

Фінансовий стан підприємств: частка збиткових підприємств у 2008 році – 0

Фінансові та кредитні установи

№ з/п	Назва
1.	Райфайзен Банк Аваль
2.	ПриватБанк
3.	Високопільське відділення Великоолександрівського ощадбанку
4.	Надра Банк

Виконання бюджетів

Доходи місцевих бюджетів на одну особу, грн. -554,1

Податкові надходження на одну особу, грн. – 623,02

Іноземні інвестиції

Обсяг на одну особу, дол. США – 0

Зовнішньоекономічна діяльність

Темп приросту експорту, % – 0

Обсяг експорту на одну особу, дол.США – 0

Сальдо зовнішньої торгівлі товарами, млн.дол.США – 0

Митниці

Митні переходи:	Кількість	Чисельність працюючих
Митні пости:	Кількість	Чисельність працюючих
Автомобільні/залізничні	Кількість	Чисельність працюючих

ТРАНСПОРТНИЙ КОМПЛЕКС І ЗВ'ЯЗОК

Залізничний транспорт		
Наявність підприємств	-	
залізничних станцій	2	один.
Авіаційний транспорт		
Наявність: авіакомпаній	-	один.
аеропортів	-	один.
Автомобільний транспорт		
Підприємств (АТП)	-	один.
Виконують перевезення		
пасажирські		
вантажні		
Наявність автомобільних доріг		км
Загальнодержавного		км
Республіканського		км
Місцевого значення	194,6	км
Морський й річковий транспорт		
підприємств		один.
Вантажних		один.
пасажирських		один.
порти: морських		один.
річкових		один.
Зв'язок загального користування:		
Наявність телефонного зв'язку у містах	1708	тис. апаратів
у селах	921	тис. апаратів
Міських телефонних станцій	2	один.
Сільських телефонних станцій	12	один.
Наявність вишок мобільного зв'язку	6	один.
Кількість абонентів мобільного зв'язку	-	один.
Кількість основних телефонів на 100 жителів	16	один.
Поштові заклади		
Наявність відділів у містах		
Районних	1	
Сільських	14	

Підприємства поліграфії	один.	Кількість працюючих	Дані про засновників (власників)
Типографії	-	-	-
Друкарні	-	-	-

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

Кількість агропромислових формувань, всього	105	один.
у тому числі:		
Колективних сільгосппідприємств	-	один.
Приватні підприємства	9	один.
Господарські товариства	6	один.
Фермерські господарства	85	один.
Інші суб'єкти господарювання	5	один.
Структура валового виробництва сільського господарства		
рослинництво	61,6	%
тваринництво	38,4	%
Виробництво сільгосппродукції на одну особу (усі категорії госп.)	6398,43	грн.

Виробництво основних видів сільськогосподарської продукції

	Виробництво рослинницької продукції (усі категорії господарств), тис. тонн	Середня урожайність на 1 га, ц
Зерно та зернобобові культури	69,1	30,2
Цукровий буряк	-	-
Соняшник	23,3	11,7
Інші культури	3,4	11,0
	Виробництво тваринницької продукції (усі кат. госп.)	Одиниця виміру
М'ясо	2,7	тис. тонн
Молоко	10,7	тис. тонн
Яйце	7,9	млн.. штук
Риба	-	тис. тонн

Споживчий ринок

Кількість		
Підприємств торгівлі	164	один.
з них: магазинів	106	один.
підприємств ресторанного господарства	24	один.
Зареєстрованих ринків	1	один.
Обсяг роздрібного товарообороту на одну особу (у середньому за рік)	724	грн.
Питома вага підприємств споживчих товариств в обсязі роздрібного товарообороту області	24,3	%
Обсяг роздрібного товарообороту системи споживчої кооперації на одну особу (в середньому за рік)	179	грн.

МАЛЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО

Кількість малих підприємств	54	один.
Середньооблікова чисельність працюючих на малих підприємствах	10	чол.
Обсяг виробленої продукції (робіт і послуг) малими підприємствами	17012	грн.
від загального обсягу виробленої продукції (робіт, послуг) області	12,6	%
Питома вага надходжень від підприємств малого бізнесу до обласного бюджету	23,9	%
Кількість зареєстрованих підприємців, фізичних осіб	489	один.

СОЦІАЛЬНА СФЕРА

Соціальний захист

<i>Чисельність пенсіонерів</i>	4484	чол.
<i>у тому числі:</i>		
<i>за віком</i>	4090	чол.
<i>По інвалідності, регресники</i>	256	чол.
<i>за вислугою років</i>	46	чол.
<i>Які отримують соціальні пенсії</i>	92	чол.
<i>Міністерства оборони України</i>	-	чол.
<i>Міністерства внутрішніх справ України</i>	-	чол.
<i>Служби безпеки України</i>	-	чол.

Виплата пенсій, соціальної допомоги

<i>Місячний фонд</i>	3268000	грн.
<i>Заборгованість з виплати пенсій</i>	-	грн.
<i>Заборгованість з виплати соціальних допомог</i>	-	грн.

Заробітна плата

<i>Середньомісячна зарплата</i>	1130,26	грн.
<i>Місячний фонд оплати праці</i>	2432,32	тис.грн.

Рівень життя

<i>Обсяг реальних доходів населення</i>	762400	тис.грн.
<i>Темп росту реальних доходів населення</i>	109,6	%
<i>Номінальний дохід на одну особу</i>	4807	грн.

Заборгованість із заробітної плати

<i>Всього</i>	-	грн.
<i>В економіці</i>	-	грн.
<i>У сільському господарстві</i>	-	грн.
<i>В бюджетній сфері</i>	-	грн.
<i>Заборгованість державного бюджету</i>	-	грн.
<i>Заборгованість місцевого бюджету</i>	-	грн.

Трудові ресурси

<i>Всього</i>	8,1	тис.чол.
<i>у тому числі:</i>		
<i>працездатне населення у працездатному віці</i>	7,8	тис.чол.
<i>особи старшого віку, зайняті в економіці</i>	-	тис.чол.
<i>підлітки, зайняті в економіці</i>	-	тис.чол.
<i>Зайнято в усіх сферах економічної діяльності, усього</i>	7,8	тис.чол.
<i>у тому числі:</i>		
<i>у промисловості</i>	0,1	тис.чол.
<i>у сільському господарстві</i>	2,1	тис.чол.
<i>в інших галузях</i>	5,6	чол.
<i>в державному управлінні</i>		чол.

Демографічні дані, тенденції

Народилося	179	чол.
Померло	340	чол.
Щільність населення на 1 кв. км	22,5	чол.
Міграційні процеси		
Прибуло	213	чол.
Вибуло	273	чол.

Стан ринку праці: Рівень зайнятості – 14,5 %, Рівень безробіття – 7,6 %

ГУМАНІТАРНА СФЕРА**Наука**

	Один.	Кількість працюючих, чол.
Науково-дослідні установи	-	
Конструкторські бюро	-	
Проектні установи	-	
Філіали НАНУ	-	
Інші установи	-	

Освіта

Навчальні заклади		
<i>Кількість вищих навчальних закладів IV- рівня акредитації, III – рівня акредитації</i>	-	один.
Чисельність студентів	-	чол.
Чисельність викладачів	-	чол.
<i>Кількість вищих навчальних закладів II – рівня акредитації, I – рівня акредитації,</i>	-	один.
Чисельність студентів	-	чол.
Чисельність викладачів	-	чол.
<i>Кількість професійно-технічних навчальних закладів</i>	1	один.
Чисельність учнів		чол.
Чисельність викладачів		чол.
<i>Кількість денних загальноосвітніх навчальних закладів</i>	17	один.
Чисельність учнів	1918	чол.
Чисельність вчителів	239	чол.
<i>Кількість навчально-виховних закладів (інтернатів)</i>	-	один.
Чисельність учнів	-	чол.
Чисельність вчителів	-	чол.
<i>Кількість постійних дошкільних закладів</i>	12	один.
Чисельність дітей	364	чол.
Кількість персоналу	38	чол.
Кількість дитячих позашкільних установ (будинки творчості дітей та юнацтва, школярів, клуби юних техніків, екологів, авіа-, автолюбителів, інші)	3	один.
Чисельність дітей	656	чол.
Кількість шкільних бібліотек	12	один.
Бібліотечний фонд	129044	один.
Кількість книжкових магазинів	-	один.
Книжковий фонд	-	один.

Охорона здоров'я

Медичні заклади		
Кількість лікувальних закладів, поліклінік, амбулаторій, профілакторіїв	23	один.
Кількість ліжок	120	місць
Кількість лікарів	30	чол.
Кількість середнього медичного персоналу	90	чол.
Кількість санаторіїв-профілакторіїв	-	один.
Кількість ліжок	-	місць
Курортно-оздоровчі будинки відпочинку	-	один.
Кількість ліжок	-	місць
Забезпеченість лікарняними ліжками у розрахунку на 10 тис. населення	74,2	ліжок
Планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів	360	відвід. за зміну
Планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів у розрахунку на 10 тис. населення	223	
Кількість ФАПів	23	
Забезпеченість лікарями на 10 тис. населення	18,5	
Кількість аптек	8	
Забезпеченість водою	Централізоване водопостачання	

Культура

Кількість:	один.	Кількість працюючих, чол.
філармоній	-	-
консерваторій	-	-
театрів	-	-
кінозалів	-	-
бібліотек	19	24
закладів культури клубного типу	23	35
музеїв (включаючи філіали)	1	1
будинків культури	13	25
центрів дозвілля	-	-
сільських клубів	10	10
клубів за інтересами	4	-
дитячих музичних шкіл	1	5
дитячих шкіл мистецтв	-	-
дитячих художніх шкіл	-	-

Перелік найвизначніших пам'яток

Кількість пам'яток	один.	Кількість обслуг. персоналу, чол.
історії	28	-
архітектури	-	-
культури	3	-
природи	-	-
археології	145(кургани)	-
інше	-	-

Спортивні об'єкти

стадіони	-	один.
----------	---	-------

спортивні зали	13	один.
спортивні площадки	37	один.
фізкультурно-оздоровчі центри	-	один.
Кількість лижних баз	-	один.
Кількість стрільбищ, тирів	1	один.
Плавальних басейнів	-	один.
Тренажерних залів	-	один.
Інші спортивні споруди	-	один.

Релігія

№ з/п	Назви конфесій	Кількість віруючих	Дані про керівництво конфесії, тел.
1.	Парафія Свято-Успенського храму УПЦ Московського Патріархату	200	Благочинний УПЦ, отець Іоанн Михайлович Романович т.2-11-23
2.	Церква Євангельська християн-баптистів та недільна школа	160	Пастор Синій Кирило Онисимович т.2-13-69, 2-11-03
3.	Релігійна громада помісної церкви християн віри Євангельської	120	Фадейкін Олександр Іванович с.Іванівка, вул.Перемоги 43 (контактний телефон Гончарової)
4.	Парафія на честь Святої Покрови Святої Богородиці УПЦ Московського Патріархату	100	Настоятель церкви отець Гинцяк Василь Васильович т.38-1-85
5.	Парафія Свято-Георгіївського храму УПЦ Московського Патріархату	120	Настоятель церкви отець Ковальчук Іван Богданович с. Кочубеївка вул. Ювілейна, 14 т.33-2-01
6.	Релігійна громада Євангельських християн-баптистів	60	Вашенка Олександр Миколайович с.Кочубеївка вул. Арташатська, 80 33-2-20
7.	Парафія Свято-Михайлівського храму УПЦ Московського Патріархату	120	Настоятель церкви отець Симчук Петро Семенович т.38-1-85
8.	Парафія на честь Іоанна Златоуста УПЦ Московського Патріархату	с.Нововознесенівка 50	Отець Негер Олексій Йосипович смт Високопілля, вул Горького,
9.	Парафія Святого преподобномученика Афанасія Берестовського релігійної громади УПЦ Київського Патріархату	31	Отець Тимофій с. Потьомкине вул Жовтнева, 40
10.	Парафія на честь Святого Миколая УПЦ Київського Патріархату	С.Новомиколаївка	Настоятель церкви отець Ільницький Ігор Миколайович вул. Шевченка, 42

Кількість культових споруд (церкви, монастирі, костели, мечеті, молитовні дома, синагоги, інше) – 11

Видатні історичні постаті району

У галузі:	Прізвище, ініціали	Посада, професія, фах
економіки	-	-
історії		
культури		
науки і освіти		
інше		
Сільське господарство	Лавриненко Анатолій Анатолійович-герой України Лупеєва Катерина Афанасіївна –орден «Княгиня Ольга» Безверхній Євген Андрійович – заохочувальна трудова відзнака «Знак пошани» Лупеєв Іван Захарович орденом «За заслуги	пенсіонер керівник ПСП «Високопільське» голова АФГ « Ольвія» головний агроном ПСП «Високопільське»
Управлінська діяльність	Бутяєва Наталія Василівна медаллю «За працю і звитягу»	голова районної ради